

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI VE EKONOMİK ETKİLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Meserret DEMİROĞULLARI

ESKİŞEHİR, 1989

İÇİNDEKİLER

T A B L O L A R	
K I S A L T M A L A R	
G İ R İ Ş	

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

DİŞ BORÇLANMA

<u>I. DİŞ BORCUN TANIMI</u>	1
<u>A. Dış Finansman, Dış Açık, Dış Yardım, Dış</u> <u>Borç Kavramları</u>	1
1. Dış Finansman	1
2. Dış Açık	2
3. Dış Yardım	3
4. Dış Borç	4
<u>II. DİŞ BORÇLARLA İLGİLİ TERİMLER</u>	7
<u>A. Dış Borç Miktarı</u>	7
<u>B. Dış Borcun Vadesi</u>	7
<u>C. Dış Borç Faiz Oranı</u>	8

<u>D. Dış Borç Servisi-Oranı</u>	8
<u>E. Dış Borç Yüğü</u>	12
<u>F. Dış Borç Yönetimi</u>	12

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

T Ü R K İ Y E ' N İ N D İ Ş B O R Ç L A R I

<u>I. TARİHSEL GELİŞİM</u>	13
<u>A. Osmanlı Devleti Dönemi</u>	14
<u>B. 1923-1949 Dönemi</u>	15
<u>C. 1950-1962 Dönemi</u>	17
<u>D. Planlı Dönem (1963-1970)</u>	19
<u>E. 1970-1980 Dönemi</u>	21
<u>F. 1980 Sonrası Dönem</u>	24
<u>II. DİŞ BORÇLANMA NEDENLERİ</u>	28
<u>A. İç Tasarrufların Yetersizliği</u>	29
<u>B. Ödemeler Dengesi Açığının Kapatılması</u>	33
<u>C. İç Tasarrufların Yetersizliği ve Ödemeler</u> <u>Dengesi Açığının Kapatılması</u>	37
<u>III. DİŞ BORÇLANMA AMAÇLARI</u>	39
<u>A. Yatırımların Finansmanı</u>	39
<u>B. İthalatın Finansmanı</u>	40
<u>C. Teknoloji Transferi</u>	41
<u>D. Uluslararası Mali Kuruluşlar ve Para Piyasa-</u> <u>ları ile Bütünleşme</u>	42

<u>IV. DIŞ BORÇLANMA ARAÇLARI</u>	44
<u>A. İkili Anlaşmalar Yoluyla Sağlanan Dış</u>	
<u>Borçlar</u>	44
1. OECD Ülkelerinden Sağlanan Dış Borçlar .	46
2. OPEC Ülkelerinden Sağlanan Dış Borçlar ...	48
3. Diğer Ülkelerden Sağlanan Dış Borçlar	48
<u>B. Uluslararası Kuruluşlardan Sağlanan Dış</u>	
<u>Borçlar</u>	48
1. IMF'den Sağlanan Dış Borçlar	50
2. IBRD, IDA, IFC'den Sağlanan Dış Borçlar ..	51
3. EIB'den Sağlanan Dış Borçlar	52
4. ERF'den Sağlanan Dış Borçlar	52
5. IDB'den Sağlanan Dış Borçlar	52
6. OPEC Fonu'ndan Sağlanan Dış Borçlar	53
7. IFAD'dan Sağlanan Dış Borçlar	53
<u>C. Uluslararası Para Piyasalarından Sağlanan</u>	
<u>Dış Borçlar</u>	54
1. Euro-Pazarlardan Sağlanan Dış Borçlar	57
a) Euro-Kredi ile Borçlanma	58
b) Euro-Tahvil ile Borçlanma	61
c) Euro-Ticari Senet ile Borçlanma	61
<u>D. Özel Kesimden Sağlanan Dış Borçlar</u>	62
<u>V. DIŞ BORÇLARIN TÜRLERİ</u>	65
<u>A. Vadesine Göre</u>	65
1. Kısa Vadeli Dış Borçlar	65
2. Uzun ve Orta Vadeli Dış Borçlar	67

<u>B. Borç Alanın Statüsüne Göre Dış Borçlar</u>	68
1. Kamu Kesimi Sektörü Dış Borçları.....	68
2. Özel Kesim Sektörü Dış Borçları	69
<u>C. Geri Ödeme Şekline Göre</u>	70
1. Dövizle Ödenecek Dış Borçlar	71
2. Ulusal Parayla Ödenecek Dış Borçlar	72
<u>D. Kullanım Yerine Göre</u>	72
1. Proje Kredileri	72
2. Program Kredileri	73
<u>E. Kullanış Prosedürüne Göre</u>	74
1. Bağlı Dış Borçlar	74
2. Serbest Dış Borçlar	75

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

D I Ş B O R Ç L A N M A N I N T Ü R K İ Y E E K O N O M İ S İ Ü Z E R İ N D E K İ E T K İ L E R İ

<u>I. DİŞ BORÇLANMANIN BAZI MAKRO EKONOMİK BÜYÜKLÜK-</u> <u>LERLE İLİŞKİSİ</u>	76
<u>A. Dış Borç-Büyüme İlişkisi</u>	76
<u>B. Dış Borç-Yatırım-Tasarruf İlişkisi</u>	77
<u>C. Dış Borç-İthalat-İhracat İlişkisi</u>	79
<u>D. Dış Borç-Döviz Gelirleri İlişkisi</u>	81
<u>E. Dış Borç-GSMH İlişkisi</u>	82
<u>F. Dış Borç-Enflasyon İlişkisi</u>	82

<u>II. DIŞ BORÇLANMANIN MALİYET ve GETİRİSİ</u>	83
<u>A. Dış Borçlanmanın Maliyeti</u>	83
<u>B. Dış Borçlanmanın Getirisi</u>	84
<u>III. DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ</u>	85
<u>A. Dış Borç Ana Para Ödemeleri</u>	85
<u>B. Dış Borç Faiz Ödemeleri</u>	86
<u>C. Dış Borç Ödemelerinin Ertelenmesi</u>	88
S O N U Ç	92
Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R	iv

T A B L O L A R

<u>Tablo No:</u>	<u>TABLONUN ADI</u>	<u>Sayfa No:</u>
1	Türkiye'nin Dövizle Ödenecek Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçları	17
2	Konsorsiyum Dış Borç Koşulları	21
3	Türkiye'nin Gayri Safi Finansman İhtiyacı	27
4	Dış Kaynak/GSMH Oranı (%)	30
5	Toplam Yatırımlar ve Tasarruflar (Cari Fiyatlarla)	32
6	Türkiye'nin Dış Ticareti	36
7	Türkiye'nin Dış Borçları (Kaynaklarına Göre) (1977-1981)	45
8	Türkiye'nin Dış Borçları (Kaynaklarına Göre) (1982-1987)	47
9	OECD Taahhütleri (Pledge) ve Kullanımları	49

VIII

10	IMF'den Kullanım ve Ödemeler	49
11	Ticari Banka Kredileri	55
12	DQM Hesapları	58
13	Türkiye'nin 1988 Yılında İhraç Ettiği Tahviller	60
14	Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları	64
15	Türkiye'nin Kısa ve Orta-Uzun Vadeli Dış Borçları	66
16	Türkiye'nin Sağladığı Dış Krediler	69
17	Türkiye'nin Dış Borçları (Dövizle ve TL. ile Ödenecek)	71
18	Proje ve Program Kredileri (Taahhüt Ba- zında	74
19	Türkiye'nin Dış Borç Göstergeleri	80
20	Türkiye'nin İhracatı İçinde Dış Borç Ödemeleri	88
21	Türkiye'nin GSMH İçindeki Dış Borçların Payı	89
22	Dış Borç Servisi	90
23	Dış Borç Ödemeleri Projeksiyonu	90

K I S A L T M A L A R

- BIS : Uluslararası Ödemeler Bankası
DÇM : Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DTH : Döviz Tevdiat Hesapları
GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
IBRD : Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IDA : Uluslararası Kalkınma Kurumu
IDB : İslam Kalkınma Bankası
IFAD : İslam Tarımsal Kalkınma Fonu
IFC : Uluslararası Finansman Kurumu
IMF : Uluslararası Para Fonu
LIBOR: Londra Bankalararası Faiz Oranı
OECD : İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC : Petrol İhrac Eden Ülkeler
TPRC : Üçüncü Taraf Borçları

G İ R İ Ş

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli ekonomik sorunlarının başında dış borçlar gelmektedir.

Ülke ekonomilerinin büyüme ve kalkınma amaçları dış finansman kaynaklarına başvurulmasını, özellikle dış borçlanmayı zorunlu kılmaktadır.

1950'lerde, gelişmiş ülkelerden geliştirmekte olan ülkelere doğru yoğun bir sermaye hareketi başlamıştır. Bu arada bazı ülkelerin gelişmelerini engelleyen iç kaynak yetersizliği ve döviz kıtlığı ile karşı karşıya kalmaları, ülkeler arası yardımlaşmanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Başka bir deyişle geliştirmekte olan ülkeler, kalkınma hızını yavaşlatan ve sınırlandıran sermaye yetersizliği sorununu çözmek ve yüksek büyüme hızına ulaşabilmek için dış kaynaklara başvurmuştur.

1970'lerin ilk yarısında petrol fiyatlarındaki aşırı yükselme ile, uluslararası borç ilişkilerinin kompozisyonu değişmiş; ikili ve çoklu yardımların yanında özel kesimden

ve para piyasalarından sağlanan dış borçlar gündeme gelmiştir.

Türkiye'nin dış borç gereksinimi tüm gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi ya iç kaynakların yetersizliği, ya da döviz kıtlığı şeklinde görülen ekonomik dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Türk ekonomisinde iç ve dış açığın birlikte görülmesi ve son yıllarda dış borç ödemelerinde zorluklarla karşılaşılması, dış borçlara duyulan gereksinimi daha da arttırmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası ve 1973 yılında meydana gelen petrol bunalımı nedeniyle uluslararası borç ilişkilerinde meydana gelen gelişme ve değişimlerden Türkiye'nin de etkilendiği görülmektedir.

Türkiye'nin dış borçlarının ve ekonomik etkilerinin incelendiği bu çalışmanın Birinci Bölümünde dış borcun tanımı ve dış borçlarla ilgili terimlerin açıklaması yer almaktadır.

İkinci Bölümde, Türkiye'nin dış borçları tarihsel gelişimi, dış borçlanma nedenleri, amaçları ve araçları ile türleri açısından ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Çalışmanın son bölümü olan Üçüncü Bölümde ise, dış borçlanmanın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri, bazı ekonomik büyüklüklerle ilişkisi, ekonomiye maliyeti ve getirisi incelenmektedir. Ayrıca dış borç ana para ve faiz ödemeleri ve borç ertelemeleri de bu bölümde ele alınmaktadır.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

D İ Ő B O R Ç L A N M A

I. DİŞ BORCUN TANIMI

A. Dış Finansman, Dış Açık, Dış Yardım, Dış Borç Kavramları

Dış borçlanmayla ilgili olarak yapılan çalışmada karşılaşılan en büyük güçlük "dış borç"un tanımlanmasında ortaya çıkmaktadır. Ekonomi dilinde birbirlerine anlamca çok yakın olan dış finansman, dış açık, dış yardım ve dış borç kavramlarını farklı yönleriyle ifade etmek gerekmektedir.

1. Dış Finansman: Bir ülkenin, yabancı sermaye yatırımları ve dış borçlanma şeklinde, diğer ülkelerden, uluslararası mali kuruluşlar ve para piyasasından, özel kesimden sağladığı reel ya da mali kaynaklardır.

Dış finansman kaynakları, gelişmekte olan ülkelerde, sermaye birikiminin yetersiz oluşu nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

Dış finansman ihtiyacı, cari işlemler açığı ile dış borç ödemelerine göre belirlenmektedir (1). Cari işlemler dengesinin açık vermesi, bu açık nasıl karşılanırsa karşılanırsın, o ülkenin GSMH'na net bir katkıda bulunduğunu göstermektedir (2). Belirlenen finansman ihtiyacı gayri safi finansman ihtiyacıdır. Net dış finansman ihtiyacı ise bundan, yabancı sermaye ve özel transferlerin çıkarılmasıyla bulunmaktadır.

2. Dış Açık: Cari işlemler dengesi açığı, dış açık olarak tanımlanmaktadır. Dış açık ile dış ticaret açığı birbirinden farklı kavramlardır. Dış ticaret açığı, ihracat ile ithalat arasındaki ithalat lehine olan farktır.

Dış açık ülke ekonomisi üzerinde, ülkenin kendi iç tasarruflarıyla sağladığından daha yüksek düzeyde yatırım yapma olanağı vermesiyle "tasarruf etkisi" yaratmaktadır (3). İkinci olarak da transformasyon -dönüşüm- etkisi yapmaktadır. Eğer ülke içinde sermaye mallarının tümü üretilmiyorsa, bir kısmını dışardan almak gerekecektir. Döviz gelirleri, ekonomik kalkınmanın gerektirdiği yatırımları yapacak ithalata karşılayamadığı sürece, yurtiçi tasarruflar yatırıma dönüşmez. Bu durumda dış açık, herhangi bir

---

(1) Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama, B.4, Ankara, 1982, s.453.

(2) Baran TUNCER, "Türkiye'nin Dış Ödemeler Açığı ve Dış Kaynaklar", DIŞTİCARET ve EKONOMİK GELİŞME, Ekonomik Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1968, s.316-317.

(3) TUNCER, s.317.

ülkenin kendi döviz olanaklarıyla gerçekleştireceğinden daha fazla ithalat yapmasına fırsat verecektir.

3. Dış Yardım: Ekonomik kalkınma çabası içindeki gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla, gelişmiş ülkelere kamu kesimi kaynaklarından, karşılıksız ya da gerçek maliyet değerinin altında bir ödeme karşılığında sağlanan kaynaklar "dış yardım" olarak adlandırılmaktadır (4).

Dış yardımlar bağış (hibe) ya da kredi şeklinde yapılmaktadır. Yardımlar bağış şeklindeyse uluslararası mali bir transfer; kredi şeklindeyse devletlerarası borçlanmalar sözkonusu olmaktadır (5).

1960'lı yıllara dek devletten devlete verilen dış yardımlar geçerliyi, sonraları toplam sermaye transferleri içinde uluslararası kuruluşlar ve konsorsiyum aracılığıyla sağlanan kredilerin arttığı görülmektedir. Bu gelişmelerle birlikte "dış yardım" yerine "dış borçlanma" terimi daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü gelişmekte olan ülkelere yapılan sermaye transferleri gittikçe ticari bir görünüm kazanırken, verilen borcun, öngörülen koşullar nedeniyle, yardım niteliği azalmaktadır (6).

---

(4) Pınar ÖNERTÜRK, "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", MALİYE DERGİSİ, S.38, (Mart-Nisan 1979), s.55.

(5) İsmail TÜRK, Maliye Politikası, Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri, E.5, Ankara, 1983, s.230.

(6) Cem ALPAR, "Dış Borç Sorunu", EKONOMİK YAKLAŞIM, Yıl 1, C.1, S.3, s.153.

4. Dış Borç: Dış borçlar, dış yardımların bir parçası olarak kabul edilmektedir. Verilen dış yardım karşılığında geri ödeme koşulu ve belirli bir faiz yükü getiriliyorsa bu, yardım alan ülke ya da kuruluş açısından "dış borç" olarak adlandırılmaktadır.

Dış borçlanmanın tanımı da şöyle yapılmaktadır: Yıllık cari işlemler açığının finansmanı, borç-dışı finansman ve borç finansmanı olarak iki bölüm halinde sınıflandırılmaktadır. Borç dışı finansman, özel yabancı sermaye girişleri ve rezerv hareketlerinden oluşmaktadır. Borç finansman kalemlerinin net toplamına, net borçlanma; net borçlanma ile anapara geri ödemeleri toplamına brüt borçlanma adı verilmektedir (7).

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme çabasına giriştikleri zaman, başlıca iki tür açık ile karşılaşmaktadır. İlki "tasarruf açığı", diğeri "dış ticaret açığı" dır. Bu teoriye "iki açık teorisi" (two-gap theory) adı verilmektedir (8).

Yurtiçi tasarruflarla yatırımlar arasındaki fark, tasarruf açığı (savings gap); ithalat ile ihracat arasındaki fark ise, dış ticaret açığı veya döviz açığı

---

(7) Merih CELASUN, "Dış Borç Sorunu", DİŞ TİCARETTE DURUM DERGİSİ, S.5, (Temmuz 1987), s.5.

(8) Ridvan KARLUK, "Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılaşabileceği Dış Ticaret Sorunları", E.İ.T.İ.A. DERGİSİ, (Ocak 1980), s.142.

(foreign trade gap) olarak tanımlanmaktadır. Teorik olarak bu iki açığın birbirine eşit olması gerekmektedir. *

Bu durum milli gelir denklemleriyle şöyle gösterilebilir (9):

$$Y = C+I+(X-M) \dots \text{Harcama açısından milli gelir}$$

$$Y+M = C+I+X \text{ olur.}$$

$$Y = C+S \dots \text{Kullanma açısından milli gelir}$$

$$C+S = C+I+X-M \text{ ise}$$

$$I-S = M-X \text{ olur.}$$

Kaynak açısından da iki açığın aynı olması gerekmektedir. Çünkü, dış borç, ek sermaye mallarını ekonomiye sunmakla hem tasarrufları, hem de ithalatı arttırmaktadır. Bu durumda da tasarruflar ithal fazlası olarak gözükecektir. Yani dış borç ithalat fazlasına eşit olmaktadır (10).

Dış borçlar, ekonominin dış ödeme gücünü ve ödemeler dengesindeki ilişkileri değiştirme yeteneğine sahip bulunmaktadır.

Çağdaş büyüme teorileri içinde etkin bir yeri olan Harrod-Domar Modeli, büyümenin temel unsuru olarak yatırımları kabul etmektedir (11): Modele göre tasarruf hac-

(9) SEYİDOĞLU, s.452.

(10) Ertuğrul İhsan ÖZOL, "Dış Yardımlar", 2. TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981, DPT. Ya.No.1783, s.358.

(11) Zafer BAŞAK, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C.16, 1977, s.20.

mini, başka bir deyişle, yatırım miktarını çoğaltmak, büyüme hızını arttırmak anlamındadır. O halde büyümeyi tasarruf katsayısının düşük olması engellemektedir. Ekonomi bu durumdayken, dış borç almak, mevcut tasarruflara katkıda bulunarak büyüme hızının yükselmesini sağlamaktadır. Dış borçlar, sadece, yatırımlara kanalize edilebilir kaynakları arttırmakla kalmamaktadır. Marjinal tasarruf eğilimi, ortalama tasarruf eğiliminden büyük olduğu takdirde, milli gelirde meydana gelen artış yurtiçi yatırım kaynaklarını arttırmaktadır. İç tasarrufların artmasıyla, dış tasarruflara olan ihtiyaç ortadan kalkmakta ve ana-para, faiz ödemeleri için gerekli finansman da sağlanmış olmaktadır.

Dış borçların ekonomik büyümede önemli etken olduğunu savunan başka modeller de vardır. Bunlar Rosenstein-Rodan, Leibenstein ve Rastow'un ekonomik modelleridir. Ayrıca Prebisch, Myrdal, Singer gibi iktisatçılar da dış ticareti ve sermaye ithalatını büyüme sürecini etkileyen başlıca unsur olarak görmekte-dirler (12).

Dış borçların gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki yerini ve önemini gösteren teoriler yatırım-tasarruf ve ithalat-ihracat yaklaşımları çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak, teorilerin her biri birbirini bütünlemektedir.

Uygulamada iki boyutlu olarak (dış ticaret ve iç

---

(12) BAŞAK, s.23.

tasarruf açığı nedeniyle) yapılan dış borçlanma, günümüzde üç boyutlu olarak (ayrıca dış borç ödemeleri için) gerçekleşmektedir (13).

II. DIŞ BORÇLARLA İLGİLİ TERİMLER

Gelişmekte olan ülkeler , kalkınmaları için gerekli sermaye birikimini iç kaynaklarıyla tümüyle karşılayamamakta, çözüm olarak da dış borçlanma yoluna gitmektedir.

Ekonomi literatüründe, dış borçlanma ile dış borç vadesi, dış borç faiz oranı, dış borç servisi, dış borç yükü ve dış borç yönetimi birlikte kullanılan terimlerdir.

A. Dış Borç Miktarı: Herhangi bir dönemde, bir ülkenin aldığı dış borçların ana paralarının toplamı "dış borç miktarı"nı vermektedir. Eğer borcun faizi, ana paranın bir parçası olarak kabul ediliyorsa, borç miktarı, borcun anaparası ile faizlerinin toplamına eşit olmaktadır. Önceki dönemlerde alınmış borçların ana paralarının toplamı ise birikimli borç miktarını vermektedir. Ayrıca dış borç miktarı, kullanılmamış başka bir deyişle alıcı tarafından çekilmemiş borçları da içermektedir (14).

B. Dış Borcun Vadesi: Dış borcun ana parası ile faizinin geri ödenme süresi ve ödemenin sıklığı, alınan

---

(13) Gazi ERÇEL, "Dış Yardım ve Krediler", 2. TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981, DPT Ya.No.1783, s.352.

(14) ÖNERTÜRK, s.67.

borcun ülke ekonomisine uygun olup olmadığı konusunda fikir vermektedir.

Dış borcun vadesi, borcun alındığı tarihten, geri ödemelerinin tamamlandığı güne dek geçen süredir. Kısa ya da uzun süre geri ödeme gerektirmeyen (ödemesiz devreli) borçlar, borç alan ülkelerin, dış borç yükünün gelecek dönemlerde alacağı görüntü bakımından, borcun vadesi kadar taşımaktadır.

C. Dış Borç Faiz Oranı: Dış borçların diğer finansman kaynaklarından farkı karşılığında ana para ve faiz ödeme koşulu taşımasıdır.

Faiz oranı, "borç olarak sağlanan kaynağa, belirli bir dönem sonunda uygulanacak ve yüzde olarak belirlenen bir oran" şeklinde tanımlanmaktadır. Dış borç yükünü etkileyen faiz oranı, kısa vadeli borçlanmalarla, özel kaynaklardan sağlanan borçlanmalarda oldukça yüksek olmaktadır. Ayrıca borç ertelemeleri de faiz oranını yükseltmektedir.

D. Dış Borç Servisi: Dış borç servisi (external debt service), ana para (Principals) ile faiz (interests) ödemelerinin toplamından oluşmaktadır. Dış borç servisi, ülkelerin borçluluk düzeyini belirleyen önemli bir göstergedir.

Dış borç faiz oranlarının yükselmesi, dış borç servisi içinde faiz ödemelerinin payını arttırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin borç servisi yükünü arttıran diğer bir etken de bu ülkelerin, uzun vadeli kamu borçlanmalarında, borcun dolarla belirlenen kısmının artan bir paya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, dolar kurunun ve dolar faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde, toplam borç yüküne ek bir külfet getirmektedir (15).

Bir ülkenin ödemeler bilançosunu oluşturan ve dolayısıyla o ülkenin kısa ve uzun vadeli borçlanma kapasitesi ve servislerine etki eden faktörler genel olarak şunlardır (16):

1. Dalgalanma gösteren değişken faktörler; ihracat, sermaye akımı, gerekli ithalat ve enflasyon tahriki ile ek ithalatları,

2. Düzenleyici değişken faktörler; ihtiyatlar, düzenleyici mali yardımlar ve ithal engelleri.

3. Sabit değişken faktörler; ithalat zorunluluğunda az tolerans, borç faizleri ve borç ana para taksitleri

Borç servisi oranı, borçlu bir ülkenin bir dönem içinde (bir yılda) mal ve hizmet ihracatından kazandığı

---

(15) Okan H. AKTAN, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Bunalımı ve Türkiye", H.Ü.İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.3, S.1-2, 1985, s.57.

(16) Abdülbaki PİRİMOĞLU, "Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahlil Denemesi (1963-1980)", Atatürk Üniv. Ya.No.600, Erzurum, 1982, s.57'den D.AVRAMOVIC, ECONOMIC Growth and External Debt, 1964, s.424-444.

dövizlerin yüzde olarak ne kadarını dış borç servisine, başka bir deyişle, ana para ve faiz ödemelerine harcadığını göstermektedir. Bu şöyle gösterilebilir:

$$\text{Borç servisi oranı} = \frac{\text{Dış Borç Ana Para ve Faiz Geri Ödemeleri}}{\text{Mal ve Hizmet İhracatı Gelirleri}}$$

Borç servisi oranının yükselmesi, borçlu ülkenin ihracat gelirlerinden elde ettiği dövizlerin daha büyük bir bölümünü borç ödemelerine ayırması demektir.

Borç servisi oranı, uluslararası karşılaştırmalarda fazla anlam taşımamaktadır. Ancak yıllar itibariyle bu oranın gösterdiği değişim, borç servisi kapasitesi açısından fikir verebilmektedir. Nitekim bu oran ekonomik büyüme, ihracat malları çeşitliliği, ithalat, cari işlemler açığı borcun bileşimi gibi göstergelerle kullanıldığında anlam taşımaktadır. Borç servisi oranının, dış borç yükünün saptanmasında, gerçeğe uygun sonuç vermesi için, "dış borçların ithalata oranı ve dış borç ödemelerinin toplam dış borçlara oranı" göstergeleriyle birlikte kullanılması gerekmektedir (17).

Dış borçlanmadan ne ölçüde ve ne yönde yararlanılacağı konusunda, borç servisi oranı, faiz oranı ve faiz ödemelerinin GSMH'ya oranının da hesaba katılmasıyla fikir

---

(17) A. Osman GÜRBÜZ, "Uluslararası Kredi Değerliliği ve Türkiye'nin Durumu-I", YENİ İŞ DÜNYASI DERGİSİ, (Temmuz 1984), s.33.

edinilmektedir. Burada borç servisi kapasitesini, başka bir deyişle borç ödeme gücünü tanımlamak gerekmektedir. Dış borç servisi kapasitesi ya da borç ödeme kapasitesi dış borç alan ülkelerin borçlarını ödeyebilme gücünü göstermektedir. Borç servisi kapasitesinin incelenmesinde aşağıdaki ekonomik göstergelerden yararlanılmaktadır (18):

1. İncelenen dönem içinde ülkeye giren sermaye miktarı,
2. Kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın büyüme oranı.
3. Borç servisi oranı (borç servisinin ihracat gelirlerine oranı)
4. Döviz stoğu ile ithalat değerleri arasındaki oran
5. Borç ödemelerinde ortalama vade
6. İthalatın Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranı
7. İhracat sektöründeki büyüme
8. İhracattaki yüksek ölçüdeki dalgalanmalar
9. Kişi başına düşen gelir düzeyi

Borç servisi kapasitesi, bu oranlar yardımıyla dış borçların ülke ekonomisi üzerinde ne gibi etkiler yarattığını ortaya çıkarmaktadır.

E. Dış Borç Yüklü: Dış borç yükü (External debt burden), yıllık borç servisinin, ülkenin yıllık döviz gelirlerine oranı olarak ifade edilmektedir.

Dış borç yükünü etkileyen unsurlar, dış borçlara uygulanan faiz oranı, dış borçlanmada ödemesiz devrenin uzunluğu ve borcun vadesi şeklinde sıralanmaktadır. Bu üç unsur, dış borç yükünün gelecekteki görünümü açısından önemlidir. Fakat dış borçlanmada önemle vurgulanması gereken konu, dış borçların gelecekte ağır bir yük haline gelmemesi için, marjinal tasarruf eğilimin artması, marjinal sermaye/hasıla oranının düşmesi ve ihracatın ithalattan daha hızlı artmasının sağlanmasıdır (19).

Dış borç yükünü ifade eden oranın yükselmesi, dış ödeme gücünü içinde bulunduğunu göstermektedir.

F. Dış Borç Yönetimi (External debt management):

Dış Borç Yönetimi, maliye politikasının bir aracıdır. Saptanan ekonomik hedeflere ulaşmak üzere, devletin borç miktarında ve bünyesinde değişiklikler oluşturması bu araçla gerçekleştirilmektedir. Borç yönetiminin para politikası ile ilişkisinin yanında ödemeler dengesiyle de ilişkisi mevcuttur.

(19) Sevim GÖRGÜN, "Türkiye'nin Dış Borçları (1923-1970)" TÜRKİYE EKONOMİSİNİN 50. YILI SEMİNERİ, Bursa İ.T.İ.A. Ya.No.4, İstanbul, 1973, s.369.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

T Ü R K İ Y E ' N İ N D İ Ő B O R Ç L A R I

I. TARİHSEL GELİŞİM

Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanmaya başvurmaları, bu ülkelerin ekonomik yapılarından kaynaklanmaktadır. Ülke ekonomisinde, iç tasarrufların yetersizliğinin kolaylıkla kapatılamaması ve ithalat giderlerinin, ihracat gelirlerinden devamlı olarak fazla vermesi dış borçlanmaya gidilmesine neden olmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ilişkiler ekonomik ağırlıklı bir yapıya kavuşmuş, geri kalmış ülkelerin kalkınma çabaları, gelişmiş ülkeler tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Savaşın sonra bazı Avrupa ülkelerine ve gelişmekte olan ülkelere Marshal Planı ile Truman Doktrini çerçevesinde ekonomik yardımlar yapılmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze dek uzanan süreç içinde, Türkiye'nin ekonomik kalkınma sorunu, sürekli olarak dış kaynak sorunu ile birlikte ele alınmaktadır.

Türkiye'nin izlediği borçlanma politikasının değerlendirilmesini yapabilmek için, dış borçlarındaki gelişmeleri incelemek yararlı olacaktır.

Dış borçlar ve dış borçlanmadaki gelişmeler, Osmanlı Devleti Dönemi, 1923-1949 Dönemi, 1950-1962 Dönemi, Planlı Dönem ve 1980 Sonrası Dönem olmak üzere ayrı ayrı ele alınabilir./

A. Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı Devleti Dönemi'nde dış borçlanmalar, ülke kaynaklarını diğer ülkelere aktarmada aracı bir rol üstlenmiş ve ekonominin kaynak kaybına uğramasına yol açmıştır. Devlet gelirleri, savaşların uzun sürmesi, savaş tazminatı ödemek gibi nedenlerle azalmış ve bütün bunlar hazinenin zayıflamasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı ülkelere aldığı ilk dış borç, mali bunalımda olduğu sırada, 1854 yılında Kırım Savaşı sırasında olmuştur (20). Daha önce iç borçlanma niteliği taşıyan borçlanmaların kaynağı da yine yabancılar, örneğin Galata Bankerleri'dir.

İmparatorluk, aldığı borçların bir kısmını alt yapı yatırımlarında, bir kısmını da cari harcamalarda kullanmıştır. Devletin ekonomik ve siyasi çöküşü ile birlikte

---

(20) Macit İNCE, Devlet Borçlanması, B.3, Ankara, 1976, s.61.

dış borçlanma hızlanmış ve zamanla borçların ana para ve faizlerinin ödenebilmesi için, yeniden borçlanma yoluna gidilmiştir.

1879 yılında Osmanlı Devleti, iç alacaklılarla "Rüsumu Sitte Anlaşması"nı; 1881 yılında da dış alacaklı ülkelerde "Muharrem Kararnamesi"ni imzalamak zorunda kalmıştır. Kararname ile Rüsüm-u Sitte Anlaşması feshedilerek alacaklı ülke temsilcilerinin oluşturduğu Düyunu Umumiye İdaresi kurulmuştur. Böylece devletin her türlü gelirinin toplanması ve borçlulara tahsisi bu idareye bırakılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla, aldığı borçların ödenmesi Türkiye Cumhuriyeti'ne kalmıştır. Cumhuriyet yönetimi Düyunu Umumiye'yi tanımadığı halde, 1933 yılında imzalanan Paris Anlaşmasıyla, 1912 yılından önceki borçların yüzde 62'sini; 1912 yılından sonrakilerin ise yüzde 76'sını ödemeyi kabul etmiştir. Sonuçta Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan borç 84.6 milyon lira (65 milyon dolar) dır.

B. 1923-1949 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, 1923-1949 yıllarını kapsayan dönem, ülkede devletçi bir ekonomi politikasının izlendiği dönemdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nden devir alınan borçların-ki 1954 yılına dek tümü ödenmiştir- ve ayrıca, millileştirmelerden kaynaklanan borçların ödenmesi nedeniyle ülkeden net sermaye çıkışı

olmuştur. Sonuçta borç ödemelerine ayrılan pay, toplam gelirler arasında yüzde 20 ile ikinci sırayı almıştır (21).

II. Dünya Savaşı öncesi, Merkez Bankası'nın kuruluşunda kullanılmak üzere ABD'den, dokuma sanayiinde kullanılmak üzere Sovyetler Birliği'nden ve Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın kurulmasında kullanılmak üzere İngiltere'den dış borç sağlanmıştır. Bunun dışında, genel olarak iç kaynaklar kullanılarak gelişme çabası gösterilmiştir.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında 1947 Kalkınma Planı'nın uygulandığı ve A.B.D.'nin belirleyici rol oynadığı bir ekonomi politikasının izlendiği yıllar yaşamıştır. Truman Doktrini'nin uygulaması ve Marshal Planı çerçevesinde dış borçlanmada birincil kaynak A.B.D. olmuştur. Marshal Planı'na göre verilen dış borçlar 1957 yılına dek devam etmiş ve hemen hemen tamamı tarım, ulaştırma, madencilik sektörlerinde kullanılmıştır (22).

Ülkenin dış borçlarında, 1946 yılında Türk Lirasının devalüe edilmesiyle bir artış; 1949 yılında da İngiliz, lirasıyla diğer Batı ülkeleri paralarının devalüe edilmesi sonucu bir düşme olmuştur. 1927-1949 döneminde II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle askeri amaçla alınan dış borçlar dahil toplam dış borç miktarı (Tablo 1)de verildiği gibi 702,8 milyon dolar olmuştur.

(21) Stefanos YERASIMOS (Çev.Babür Kuzucu), Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, B.3, Gözlem Ya.1980, s.701.

(22) GÖRGÜN, s.347.

C. 1950-1962 Dönemi

Türkiye'nin dış borçlarında, 1950 yılından sonra hızlı bir artış ve çeşitlilik görülmektedir. Bu dönemde ülkede liberal bir ekonomi ve serbest dış ticaret politikası yürütülmekte; gerek uluslararası sermaye akımlarında gerçekleşen değişimlere bağlı olarak, gerekse ülke içindeki siyasal gelişmelere paralel olarak, dış borçların değişik kaynaklardan sağlandığı görülmektedir. Örneğin bu dönemde, uluslararası kuruluşlardan ve konsorsiyum-ülke grupları aracılığıyla sağlanan dış borçlar artmıştır (23).

Dış borçların yapısındaki değişimler, özel sektörün kendi yaptığı anlaşmalarla, dış ülkelere dış borç sağlamaya başlaması şeklinde görülmüştür. Ayrıca, kamu kesiminin alınan dış borçların önemli bir kısmı da özel sektör tarafından kullanılmıştır (24).

(TABLO I)

TÜRKİYE'NİN DÖVİZLE ÖDENECEK ORTA VE UZUN VADELİ
DIŞ BORÇLARI (Milyon Dolar)

	TOPLAM BORÇ	YILLIK ORTALAMA BORÇ
1927-1949 Dönemi	702.8	29.6
1950-1962 Dönemi	979,6	81.6

KAYNAK: T.C. Maliye Bakanlığı Devlet Borçları Bültenleri

(23) ALPAR, s.153.

(24) GÖRGÜN, s.348.

Türkiye, 1958 yılında vadesi gelen borçlarının ana para taksit ve faizlerini ödeyememiş, ithal ettiği malların bedeli, Merkez Bankası tarafından döviz yetersizliği nedeniyle transfer edilememiştir.

Bu dönemde Cumhuriyet Türkiye'si dış borcu için moratoryum ilanına ve elverişli bir ödeme planı üzerinde anlaşmaya varabilmek için mali ve iktisadi istikrar önlemleri almak zorunda kalmıştır (25).

Yoğun bir borçlanma süreci 1958 yılında kesilmiş, ülkenin moratoryum isteği üzerine, kabul edilen istikrar programı çerçevesinde Türk Lirası % 220 oranında devalüe edilmiştir. 1959 yılında yapılan anlaşma ile de ariyere (gecikmiş) borçların (26) 1971 yılı sonuna dek tasfiyesi ve faizin, ayrıca 1958'den itibaren doğan döviz kuru farkının bütçeden karşılanması yönünde karar alınmıştır (27).

1950 yılında 277 milyon dolar olan toplam dış borçlar, 1960 yılına gelindiğinde 1.138 milyona ulaşmış ve dış borç miktarında % 410 oranında artış kaydedilmiştir (28).

---

(25) Memduh YAŞA, Devlet Borçları, B.4, İstanbul, 1971, s.75.

(26) Ariyere (transferi gecikmiş, arrier ees) borçlar, özel kesimin yaptığı ithalat karşılığında, Merkez Bankası'na yatırılan mal bedellerinin, alacaklılarına döviz sıkıntısı nedeniyle, Merkez Bankası tarafından transfer edilememesi sonucu doğmuştur.

(27) GÖRGÜN, s.349.

(28) Kenan BULUTOĞLU, 100 Soruda Türkiye'de Yabancı Ser-maye, B.1, İstanbul, 1970, s.124.

1950 yılından 1962 yılına dek alınan, dövizle ödenecek dış borçların miktarı; 1927-1949 dönemi sonunda, başka bir deyişle 23 yıl boyunca alınan dövizle ödenecek dış borç miktarını aşmıştır. Bu durum (TABLO 1)den izlenmekte ve yıllık borç ortalaması yaklaşık yüzde 26 oranında artmıştır.

D. Planlı Dönem (1963-1970 Dönemi)

Planlı dönem öncesinde, dış borçlanmaya oldukça fazla başvurulması sonucu ekonomide dış ödeme güçlükleriyle karşılaşıldığı görülmektedir.

Türkiye'de, 1963 yılından başlayarak kalkınma planları uygulanmıştır. Planlı dönemde, ülkenin dış borç ihtiyacı ve ödeme sorunları varlığını sürdürmüş, dış borçlanma kaynakları genişlemiş ve yeni boyutlar kazanmıştır.

1962 yılında "Türkiye Konsorsiyumu" (29) kurulmuştur. Kurum, kalkınma planlarına, yatırımlar için özellikle finansman temini açısından yardımcı olan hukuki bir kuruluştur (30).

Planlı dönemde, planlarda belirlenen kalkınma hızının gerçekleştirilmesi, dış borçlanmayı devamlı hale ge-

---

(29) Türkiye Konsorsiyumu, OECD Ülkeleri olan A.B.D., B. Almanya, Fransa, İngiltere, İsveç, İsviçre, İtalya, Avusturya, Hollanda, Luxemburg, Norveç, Danimarka, Kanada ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası da gözlemci olarak katılmışlardır.

(30) Halil DİRİMTEKİN, Türkiye Ekonomisi, Ankara, 1987, s.130.

tirmiştir. Cari işlemler dengesindeki açık ve önceki yıllarda alınmış dış borçların ana para ve faiz ödemelerinin artması dış borç gereksiniminin yükselmesine yol açmıştır. Aslında plan uygulaması, dış borç gereksinimlerini azaltmaya özel bir önem vermişse de bunu gerçekleştirememiştir.

I. Beş Yıllık Plan (1963-1967) döneminde, kalkınma için yapılacak yatırımların yüzde 3,5'unun dış kaynaklarla karşılanması öngörülmüştür. II. Beş Yıllık Plan (1968-1972) döneminde ise kalkınma kredisi niteliğindeki dış borçlanmanın en düşük sınırdaki tutulması ve dış tasarrufların GSMH'nin 1967 yılında yüzde 2,0'den 1972 yılında yüzde 1,7'ye düşürülmesi hedeflenmiştir.

Planlı dönemde, tek olumlu gelişme borçlanma koşullarında olmuştur: Dış borçların Konsorsiyum aracılığıyla sağlanması, borçlanma koşullarını iyileştirmiştir. Bu durum (Tablo 2)den izlenebilir. Önceki yıllarda alınan borçlara oranla vade ve ödemesiz devre uzatılarak, düşük faiz oranı uygulanmıştır (31).

Konsorsiyum aracılığıyla sağlanan dış borçların çoğunluğu, kamu sektörünün dış finansman ihtiyacını karşılamak için alınmıştır. Özel sektör yatırımlarında kullanılanlar, Konsorsiyum'dan sağlanan toplam borçlar içinde yüzde 6 oranında bir paya sahiptir.

---

(31) Öztin AKGÜÇ, "Türkiye'de Dış Borçlanma Politikası", TÜRK EKONOMİSİNDE TASARRUF AÇIĞI ve DIŞ FİNANSMAN SORUNLARI, Ekonomi ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1975, s.255.

(TABLO 2)

KONSORSİYUM DIŞ BORÇ KOŞULLARI

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Vade (Yıl)	22,0	25,7	27,9	28,7	27,4	24,0	25,7	17,8
Ödemesiz Devre(Yıl)	5,6	7,7	7,8	7,2	7,4	5,5	5,7	4,6
Faiz Oranı (%)	2,1	1,8	2,5	2,7	2,9	3,5	3,9	4,1

Kaynak: Sevim GÖRGÜN, s.352'deki Tablo 2'den alınmıştır.

Bu dönemde Japonya ile Rusya'dan dış borç alınmış EMA (Avrupa Para Anlaşması) ve IMF (Uluslararası Para Fonu) den sağlanan kısa vadeli dış borçlar da cari işlemler bilançosundaki açığı gidermek üzere kullanılmıştır. 1963-1969 döneminde toplam 1,097 milyon dolar dış kredi alınmış, bunun yaklaşık yüzde 90'ı ana para ve faiz ödemelerinde kullanılmıştır.

E. 1970-1980 Dönemi

1973-1977 yıllarını içine alacak III.Beş Yıllık Plan, genel olarak ülke içi gelişmeler ve ekonomik bunalımın etkisiyle amacına ulaşamamıştır. Ayrıca 1978-1983 döneminde uygulanacak IV. Beş Yıllık Plan da ekonomik ve siyasal sorunların önemli boyutlara ulaşması nedeniyle gecikmeli olarak uygulamaya konmuştur. Sonuç olarak, planlarda öngörülen politikalar ancak, 1970 yılının sonuna kadar uygulanabilmiştir.

Türkiye, 1970 yılında Türk Lirasını devalüe etmiş bundan sonra, ülkenin dış gelirlerinde işçi dövizleri ve ihracat gelirlerinde artış görülmüştür. Bu gelişmelerin ardından diğer ülkeleri de etkileyen petrol şoku, Türkiye'nin döviz rezervlerini kısa sürede eritmiş, döviz darboğazı, 1973 yılından sonra, resmi ve özel kaynaklardan daha fazla dış borç alınmasını gerektirmiştir.

Bu dönemde dış borçlanmanın büyük ölçüde artmasına, ödemeler dengesi açığı ve ülkedeki sinai üretimin, girdi olarak ithalata bağımlı olması neden olmuştur. Bu ise, kısa süreli ve yüksek faizli borçlanmayı zorunlu kılmıştır. Ülkede, harcama arttırıcı politikalar uygulanması, uluslararası kuruluşlar dışında özel sermaye piyasalarından da borçlanılmasına yol açmıştır. Ayrıca Dövizle Çevrilebilir Mevduat (DÇM) şeklindeki kısa süreli borçlanmaya fazlaca başvurulmasıyla 1973 yılında 234 milyon dolar olan DÇM borçları, 1978 yılında 3,6 milyar dolara yükselmiştir.

1970'li yılların ikinci yarısında kısa vadeli borçlar, toplam borçların yüzde 60'ına ulaşmıştır. 1958 ve 1969 yıllarında olduğu gibi 1977 yılının ortalarında da Türkiye ödeme kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Toplam borçlar yaklaşık 11 milyar dolara ulaşmış ve bunun yaklaşık 6 milyar dolarlık kısmı kısa vadeli borçlar oluşturmuştur. 1975 sonrası dövizle ödenecek dış borçlar büyük oranda artmıştır. Borçlar Avrupa Para Piyasası, diğer ülkeler, yabancı firmalar ve uluslararası kuruluşlardan te-

min edilmiş; bunlardan kamu kesimine açılanlar uzun dönemli proje kredileri, özel kesime açılanlar ise özel yatırımlarında kullanacakları dış borçlanma niteliğinde gerçekleşmiştir.

Dış borçların vade yapısı 1974 yılından sonra süratli bir değişime uğramıştır. 1972 yılında dış borç toplamımızın binde 7'si kısa vadeli iken, bu oran 1977 yılı sonunda yüzde 52,5'a ulaşmıştır. 1980 yılında dış borçların yüzde 13,7'si kısa, yüzde 80'i orta ve uzun vadeli niteliğe dönüşmüştür. 1975-1980 döneminde dış borçlar ortalama 12,4 yıl vadeli ve 4 yıl ödemesiz dönem koşullarıyla alınmıştır (32).

Sonuçta 1978,1979,1980 yıllarında alacaklılarla yapılan üç ayrı borç erteleme anlaşmasıyla yaklaşık 5,5 milyar dolayındaki borç yeni bir ödeme planına bağlanmış ve IMF ile 300 milyon dolar tutarında yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır (33). 1978-1980 yıllarında ödenmesi gerektiği halde, ertelemelerle ileri bir tarihe aktarılan borç ödemeleri kadar, ekonomiye dış kaynak girişi olmuş, böylece ekonomide geçici bir genişleme sağlanmıştır. Daha sonra ekonomide 24 Ocak 1980 kararlarıyla bir dönüşüm başlatılmış ve istikrar önlemleri uygulamaya konmuştur.

---

(32) ERÇEL, s.351.

(33) SEYİDOĞLU, s.473.

F. 1980 Sonrası Dönem

1978-1979 yıllarında Türk ekonomisi, alınan kararlılık önlemlerine rağmen bunalıma girmiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde yeni bir ekonomi politikası uygulanmaya başlamıştır. Politika, bunalımı giderme amacının yanında yeni bir ekonomik gelişme anlayışı taşımaktadır.

24 Ocak Kararları olarak bilinen bu programda dış finansman kaynaklarının, ekonomik büyümede, gelişmede taşıdığı önem vurgulanmaktadır. 24 Ocak Kararlarının uygulaması sırasında dış sermaye hareketliliği artmıştır. Piyasa ekonomisi modeline dayalı bu uygulama, Türkiye'ye borç sağlayan kaynaklarca, örneğin IMF, ABD, gelişmiş ülkeler ve özel bankalarca desteklenmiş; programın uygulanmasıyla eş anlamlı olarak Türkiye'ye yeniden dış borç verilmesine başlanmıştır.

Dönem süresince, IMF ve program kredileri önce hızla artmış daha sonra azalma eğilimine girmiştir. Buna karşılık proje kredileri yıllık düzeyini korurken, bu tür kredilerin sanayi dışı alanlara verildiği, nitelik değiştiği görülmektedir (34).

İstikrar Programı, 6224 sayılı ve 1954 tarihli Yabancı Sermaye Yasası'nın düzenlemelerini yetersiz bulmuş

---

(34) Yakup KEPENEK, Türkiye Ekonomisi Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla, Savaş Ya. İktisat Dizisi 1, Ankara, 1984, s.492.

ve yeni düzenlemelerle "yabancı sermayenin çalışma alanları tarım, madencilik ve petrol alanlarında genişletilmiş, serbest bölgeler oluşturulması için çalışmalar yapılmış ve garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımı biçiminde kullanılması" özendirilmiştir (35).

1980 yılından sonra dış borç miktarında ve ana para, faiz ödemelerinde büyük artışlar meydana gelmiştir. 1980-1983 döneminde alınan dış borçlar, borç ödemelerinden fazla; 1984-1986 döneminde borç servisi, net borç miktarından fazla olmuştur. 1986 yılının ilk yarısına kadar dış borç ana para ödemeleri; uzun vadeli dış borçlanmadan fazla miktarda, gerçekleşmiştir. Bu dönemde ülkeden net uzun vadeli net sermaye çıkışı (36) olmuştur. Böylece 1986 yılı ortalarına dek cari işlemler açığının finansman ve rezerv birikimi için kısa vadeli dış borçlanmadan yararlanılmıştır. 1986 yılının ikinci yarısında ise net sermaye girişi olmuş, cari işlemler açığının daralması kısa vadeli borç ihtiyacını azaltmıştır.

1984 yılından sonra kambiyo rejiminin liberalleşmesi ve dış ticaret hacminin artmasıyla ticari bankalardan

---

(35) KEPENEK, s.490.

(36) Net Sermaye Transferi (Çıkışı-Girişi): Brüt borçlanma (bir yılda alınan borçlarla önceden alınan borçların ana para ödemeleri toplamı) ile borç servisi arasındaki fark net sermaye transferidir. Eğer brüt borçlanma borç servisinden fazla ise net sermaye girişi; az ise net sermaye çıkışı olmaktadır.

sağlanan kredilerin payı yükselmiştir. Ayrıca döviz tevdiat hesaplarının payı da 1980-1987 döneminde artmıştır. Böylece kısa vadeli borçların payı artmıştır. 1983 yılına dek DÇM'lerin kısa vadeli borçlar içindeki payı yüzde 50 oranındayken, son dört yıl içinde bu oran sifıra ulaşmıştır.

Türkiye'nin dış borçları ile ilgili olarak şimdi de gayrisafi dış finansman ihtiyacına bakalım. Gayrisafi dış finansman ihtiyacı, dış borç ana para ödemeleri ile cari işlemler açığı toplamından oluşmaktadır.

(Tablo 3) de Türkiye'nin 1967-1987 döneminde gayrisafi dış finansman ihtiyacı verilmektedir (37). Tablodan anlaşılacağı gibi, 1973 yılına kadar gayrisafi dış finansman ihtiyacı artmakta ve istikrarlı bir seyir izlemektedir. Sadece 1973 yılında cari işlemler açığı fazla vermekte, dolayısıyla dış kaynak gereksinimi duyulmamaktadır. 1973 yılından sonra gayrisafi dış finansman ihtiyacı giderek yükselmektedir.

Özet olarak 22 yıllık bir süreç içinde Türkiye'nin dış finansman ihtiyacı azalmamaktadır. Bu ise dış borç yükünün giderek artmasına yol açmaktadır. Ayrıca borç ödeme kapasitesini azaltacak yönde gelişen marjinal tasarruf eğilimi 1969-1987 dönemi boyunca hep düşük düzeyde ortalama yüzde 17-20 oranında gerçekleşmiştir. Bunun yanında

(37) Gayrisafi dış finansman ihtiyacından bedelsiz ithalat ve özel sermaye girişleri çıkarılarak net finansman ihtiyacı bulunmaktadır.

marjinal sermaye/hasıla katsayısı da reel bir artış seyri izlediğinden dış borçlanmaya süreklilik kazandırmıştır. Oysa gelişme, dış kaynaklara duyulan ihtiyacın azalması halinde hedeflenen düzeye ulaşabilir.

(TABLO 3)

TÜRKİYE'NİN GAYRİ SAFİ FİNANSMAN İHTİYACI
(Milyon Dolar)

Yıllar	Dış Borç Ana Para Ödemesi	Çari İşlemler Açığı	Toplam Gayri-safi Dış Finansman İhtiyacı
1967	-79	-115	-194
1968	-72	-224	-296
1969	-87	-220	-307
1970	-131	-171	-302
1971	-91	-109	-200
1972	-235	-8	-243
1973	-72	+473	+401
1974	-126	-719	-845
1975	-118	-1880	-1998
1976	-119	-2301	-2420
1977	-214	-3385	-3599
1978	-256	-1418	-1674
1979	-544	-1108	-1652
1980	-576	-3095	-3671
1981	-551	-1968	-519
1982	-852	-861	-1713
1983	-1093	-1828	-2921
1984	-1107	-1407	-2514
1985	-1858	-1013	-2871
1986	-2145	-1528	-3673
1987	-2657	-987	-3644

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları

II. DIŞ BORÇLANMA NEDENLERİ

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri, ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek sermaye birikiminin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Büyüme, üretim sürecinde doğal kaynaklar, işgücü ve sermaye şeklindeki faktörlerin etkinliğiyle; özellikle sermayenin artış oranıyla yakından ilişkilidir.

Gelişmekte olan ülkelerin ulusal gelirleri alt düzeylerde olduğundan bu gelirlerden yatırımlara ayrılan pay da düşüktür; bu ise kalkınma hızını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak yatırımların gerçekleştirilmesine, bu da yatırımları finanse edecek dış kaynağın (borcun) sağlanmasına bağlıdır.

Ülkelerin borçlanma nedenleri hakkında, farklı iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşler dış borçlanmayı;

A. İç tasarrufların yetersizliğinden doğan tasarruf açığı

B. Dış ödemeler açığının yarattığı döviz yetersizliğinin doğurduğunu savunmaktadır. Ayrıca her iki nedenin birlikte dış borçlanmaya neden olduğu görüşü de ileri sürülmektedir.

İç tasarrufları yeterli olmayan gelişmekte olan ülkeler "kalkınmak için"; dış ticaret ilişkileri gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek güçte olmayan gelişmekte olan ülkeler de "dış ticaret dengesini ve uluslararası dış

dengeyi sağlamak için" dış kaynağa başvurmaktadır.

A. İç Tasarrufların Yetersizliği

Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelirin düşük olması nedeniyle, marjinal tasarruf eğilimine bağlı olarak, artan gelirden tasarrufa ayrılan pay düşük olmaktadır (38). İç tasarrufların düşük düzeyde olması ülkedeki yatırımların gerçekleştirilememesine neden olmaktadır. İşte, tasarruf açığının doğması, başka bir deyişle, yatırımlarla iç tasarruflar arasında bir fark oluşması ve bu farkın giderilememesi dış finansman kaynaklarına -dış borçlanmaya- başvurulmasını gerektirmektedir. Hedef olarak seçilen büyüme hızı ve onu gerçekleştirmek için genellikle Harrod-Domar Modeli'ne uygun olarak hesaplanan yatırım ihtiyaçlarının iç tasarruflarla karşılanamayan kısmı bakiye olarak dış yardımlara (dış tasarrufa) bırakılmaktadır (39).

Türkiye'nin dış finansman kaynaklarına başvurmasının ilk nedeni iç tasarruflarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Ülkemiz gerek Cumhuriyet öncesi, gerekse Cumhuriyet kurulduktan sonra (ki iç borçlanma olanaklarının sınırlı olması da bunda etkindir) gerekli kaynağı genellikle dışarıdan sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sonuna dek

(38) Osman N. ZİLLİOĞLU, Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, A.Ü.İ.İ.B.F. Ya.No.60/17 Eskişehir, 1984, s.5.

(39) Kenan BULUTOĞLU-İlhan ONUR, "Türkiye'de Dış Borçların Geleceği Bir Model", İKTİSADİ GELİŞME ve DIŞ YARDIM, İ.Ü. Ya.No.1442, İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü, No.250/40, İstanbul, 1969, s.173.

yapılan dış borçlanmalar, ekonomik kalkınma için zorunlu yatırımların finansmanını temin etmek amacıyla yapılmıştır.

Planlı kalkınma dönemine gelinceye kadar, Türk ekonomisinin dış kaynak ihtiyacı önceden belirlenmiş ve ona göre sağlama yolları aranmış değildir. Kaynak gereksinimi ekonomik faaliyet içinde kendini hissettirmiş, olanak ölçüsünde karşılanmış ve GSMH'ya oranı da sonradan hesaplanmıştır (40).

1963 yılından itibaren uygulamaya konan kalkınma planlarında, dış kaynak ihtiyacı, yüksek büyüme hızlarını gerçekleştirebilecek bir düzeyde saptanmıştır. (Tablo 4)'de planlarda belirlenen dış kaynak ihtiyacının Gayri Safi Milli Hasılaya oranı görülmektedir. Ancak bu oranlar uygulamada sürekli yükselmiş ve bu ihtiyaçtan doğan dış borç miktarı sürekli artış göstermiştir.

(TABLO 4)

DIŞ KAYNAK/GSMH ORANI

(%)

Yıllar	Top. Tasarruf/ GSMH	İç Tasarruf/ GSMH	Dış Tasarruf/ GSMH
1963-1967	18,3	14,8	3,5
1968-1972	22,7	20,8	1,9
1973-1977	24,2	23,3	0,9
1978-1982	24,4	22,4	2,0
1984-1989	26,4	20,5	6,3

Kaynak: I., II., III., IV., V. Beş Yıllık Kalkınma Planları

(40) YASA, s.223.

Türk ekonomisinin uzun vadeli ve en önemli sorunu, amaçladığı gelişme için, yeterli iç kaynakları yaratamamasından kaynaklanmaktadır. Oldukça yüksek gelişme hedeflerini gerçekleştirmek kaynaklar-harcamalar dengesinin dış ödemeler dengesi ile uyumunu sağlamak için, kalkınma planlarında yer alan tasarruf hedeflerinin gerçekleştirilememesi, tasarruf açığının giderek büyümesine ve ekonominin dış kaynak gereksiniminin artmasına yol açmıştır (41).

Türkiye'nin yatırım-tasarruf eşitsizliğinden kaynaklanan başka bir deyişle iç tasarruf yetersizliğinin doğurduğu dış kaynak ihtiyacı (Tablo 5)'de yıllar itibariyle verilmektedir. 1963-1987 dönemi boyunca (1973 yılı hariç), iç kaynak-tasarruf açığı sözkonusudur.

Yurt içi tasarrufların toplam yatırımları karşılama oranı 1963 yılında yüzde 74,3, 1970 yılında yüzde 92, 1980 yılında yüzde 74,2 olarak gerçekleşmektedir. 1985, 1986, 1987 yıllarında sırasıyla yüzde 90,2, 89,4, 94,1 oranındadır. Toplam yurt içi tasarrufların toplam yatırımları karşılama oranı, 1974 yılına dek sürekli yükselmekte, hatta 1973 yılında ödemeler dengesinin fazla vermesiyle yurt içi tasarruflar yatırımları aşmaktadır. 1974-1981 döneminde bu oran düşmüş ve dış kaynaklara gereksinim artmıştır.

---

(41) İbrahim ÖNGÜT, "Dış Borçlanma ve Yabancı Sermaye Politikaları", TÜRK EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMA SORUNLARI, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1979, s.215.

(TABLO 5)

TOPLAM YATIRIMLAR ve TASARRUFLAR

(Cari Fiyatlarla-Milyar TL)

YILLAR	TOPLAM YATIRIM (1)	YURTIÇİ TASAR. (2)	(DIŞ TAS.) TASARRUF		
			AÇIĞI (1-2)=3	(%) (2/1)	(%) (3/1)
1963	11,3	8,4	2,9	74,3	25,7
1964	11,8	10,8	1,0	91,5	8,5
1965	12,7	12,1	0,6	95,3	4,7
1966	17,2	15,8	1,4	91,9	8,1
1967	18,8	17,7	1,1	94,1	5,9
1968	22,5	20,5	2	91,1	8,9
1969	25,2	23,2	2	92,0	8,0
1970	29,3	27,3	2	93,1	6,9
1971	35,9	34,3	1,6	95,5	4,5
1972	48,5	48,4	0,1	99,8	0,2
1973	56,2	62,9	-6,7	111,9	-11,9
1974	88,5	78,6	9,9	88,8	11,2
1975	120,3	93,4	26,9	77,6	22,4
1976	166,9	130,4	36,5	78,1	21,9
1977	217,8	157,4	60,4	72,2	27,8
1978	238,9	204,9	34,0	85,8	14,2
1979	401,9	355,5	46,4	88,4	11,6
1980	947,9	703,8	244,1	74,2	25,8
1981	1408,6	1177,9	230,7	83,6	16,4
1982	1740,6	1553,1	187,5	89,2	10,8
1983	2311,0	1901,4	409,6	82,2	17,8
1984	3549,9	3035,5	514,4	85,5	14,5
1985	5795,7	5270,7	525,0	90,2	10,8
1986	9654,8	8631,8	1023,0	89,4	10,6
1987	13947,4	13128,5	818,9	94,1	5,9

KAYNAK: DPT Yıllık Programlarından hesaplanmıştır.

Türkiye'de yurt içi tasarrufların Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payı hep tasarlananın altında seyretmiştir. Ülkemiz iç tasarrufları arttırmak amacıyla, vergi sisteminin etkinliğini sağlamak, tüketim (özellikle lüks tüketim) talebini düşürmek ve tasarrufları teşvik etmek (örneğin sermaye piyasasına işlerlik kazandırılarak) konusunda önlemler uygulamak zorundadır.

Türk ekonomisinde iç kaynak yaratma sorununa çözüm bulunamadığı sürece, dış kaynak sağlama olanağına sahip olamayacağı bilinmektedir. O halde kısa süreli istikrar önlemleriyle birlikte, vergi önlemleri, kamu iktisadi kuruluşlarının kaynak yaratma sorununun çözümü ve para-sermaye piyasalarının etkinliğini arttıracak politika ve uygulamalarının önemi ortaya çıkmaktadır (42).

B. Ödemeler Dengesi Açığının Kapatılması

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyümelerini, gelişmelerini engelleyen unsurlardan biri de döviz gelirlerinin, döviz giderlerine oranla az miktarda gerçekleşmesi sonucu meydana gelen ödemeler dengesi açığıdır. İç ve dış denge ilişkisi, iki açık yaklaşımı çerçevesinde incelendiğinde, ülkelerin kalkınma süreci içinde tasarruf-yatırım ve döviz gereksinmesi açığı ile karşılaşacakları belirtilmektedir (43).

---

(42) ÖNGÜT, s.216.

(43) Gerald M. MEIER (Çev.Ömer Faruk BATIREL), "Dış Yardım ve Borçlanma", AZGELİŞMİŞ ÜLKELER, MALİYESİNDE SEÇME YAZILAR, İstanbul, 1978, s.108.

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmaları için gerekli yatırım mallarını ithal etmekte, bunun finansmanını ihracat gelirleriyle sağlayamadıklarından, başka bir deyişle ödemeler dengesi açık verdiğinden, dış borçlar karşılamaktadır. / Bu ülkelerde izlenen politikalar sonucunda oluşan ekonomik yapı, ülkenin ithal gereksinmesini arttırarak dış açığı büyütmede ve verimlilik ilkesi dikkate alınmadan yapılan ithal ikamesi yatırımlar, dış kaynak gereksinmesini gidererek arttırarak ülkenin ihracat olanaklarını kısıtlamaktadır (44).

Dış borçlar, kısa dönemde, ülkenin yatırımları için gerekli mal, hizmet ve teknik bilgiyi sağlamak, uzun dönemde de ithalat gereksinimini azaltmak, ihracat gelirlerini arttırmak amacıyla kullanılmaktadır.

Dış ticaret açığının artması, dış borçlanmayı zorunlu hale getirmektedir. Buna ilaveten ülkenin bir yönden gelirleri azalırken, diğer yönden harcamaların artması ülkeyi dış borçlanmaya götüren bir diğer motiftir (45).

1950 yılı öncesinde, Türkiye'nin cari işlemler dengesi genel olarak her yıl fazla vermiştir. 1950-1962 döneminde ithalatın artan bir seyir izlemesi, ancak ihracatın bunu karşılayacak düzeyde olmaması nedeniyle dış ticaret

---

(44) ÖNGÜT, s.212.

(45) Teresa HAYTER (Çev.Sonay ÖZDEMİR), Emperyalizmin Yardımı, B.1, Yönetim Ya.No.5, Bilim, Araştırma Belgeler Dizisi, No.1, s.22.

açığı da yükselmiştir. Bu durum dış açık ve dış borç ihtiyacının dış ticaret açığına belirlendiğini göstermektedir. 1963-1970 döneminde ise ihracatta arz ve talep açısından sınırlı olunması, ithalatta da Türkiye'nin dışarıdan sağlanan ara ve yatırım mallarına kesin bir şekilde ihtiyacı olduğundan dış ticaret açığı büyümüştür. Ancak işçi dövizlerinin 1964 yılından sonra ülkemize girmeye başlamasıyla, borç ihtiyacının belirlenmesinde, dış ticaret açığının rolü azalmıştır. Nitekim Türkiye'nin ekonomik göstergeleri, bir tasarruf açığından çok bir ticaret açığının, dış borç ihtiyacı yarattığını göstermektedir (46).

1970'lerden sonra işçi dövizli girişlerinin fazlalaşması dış ticaret açığının artmasına rağmen ekonomide bir rahatlama yaratmıştır. Ancak 1973 yılı sonrası petrol zamları bu rezervleri eriterek, ekonomide kısa dönemli borçlanmalara (DÇM)'lere çokça başvurulması sonucunu doğurmuştur. Hızını arttıran ekonomik bunalım, istikrar programının uygulanmasına (ve işçi dövizlerinin artmasına) rağmen dış ticaret açığının 4,5 milyar dolara, cari işlem açığının 3 milyar dolara ulaşmasına engel olamamıştır.(47).

---

(46) Onur KUMBARACIBAŞI, "Türkiye'nin Dış Yardım Sorunu", KONFERANSLAR 2, A.İ.T.İ.A. Ya.No.40 Maliye ve Vergi Hukuku Ens. Ya.2, Ankara, 1971, s.197.

(47) BORATAV, TÜRKCAN, ERDOST.. ve DİĞERLERİ, IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye, B.1, Savaş Yayınları Güncel Sorunlar Dizisi 2, Ankara, 1982, s.147-173.

(TABLO 6)

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ

(Milyon Dolar)

YILLAR	İTHALAT (1)	İHRACAT (2)	DIŞ AÇIK (1-2)=3	(İhrac./İth.) 2/1 (%)	Diş Açık/İth. 3/1 (%)
1963	688	368	320	53,5	46,5
1964	537	411	126	76,5	23,5
1965	572	464	108	81,1	18,9
1966	718	491	227	68,3	31,7
1967	685	522	163	76,2	23,8
1968	764	496	268	65,0	35,0
1969	801	537	264	67,0	33,0
1970	948	589	359	62,1	37,9
1971	1171	677	494	57,8	42,2
1972	1563	885	678	56,6	43,4
1973	2086	1317	769	63,1	36,9
1974	3778	1532	2246	40,5	59,5
1975	4739	1401	3338	29,6	70,4
1976	5129	1960	3169	38,2	61,8
1977	5796	1753	4043	30,2	69,8
1978	4599	2288	2311	49,7	50,3
1979	5069	2261	2808	44,6	55,4
1980	7909	2910	4989	36,8	63,2
1981	8933	4703	4230	52,6	47,4
1982	8843	5746	3097	65,0	35,0
1983	9235	5728	3507	62,0	38,0
1984	10757	7134	3623	66,3	33,7
1985	11343	7959	3386	70,2	29,8
1986	11105	7457	3648	67,2	32,8
1987	14163	10190	3973	71,9	28,1

Kaynak: DİE verilerinden.

1985 yılından sonra borç servislerinin artması ve süren dış ticaret açıkları borçlanma ihtiyacını arttırmıştır.

(Tablo 6)'da 1963-1987 döneminde dış ticaretin durumu verilmekte ve sürekli olarak ithalatın ihracatı aştığı, ihracatın ithalatı karşılama oranının 1973-1980 döneminde yüzde 30-37 dolayında olduğu gözlenmektedir. Dış açığın ithalat içindeki payı, dış açığın azaldığı yıllarda düşmektedir. Örneğin, 1985, 1986, 1987 yıllarında dış açık/ithalat oranı yüzde 30,33 ve 28 olarak gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalattaki 1980 sonrası artışlar, ihracatın ithalatı karşılama oranlarının 1980 yılında yüzde 36,8'den 1983'de yüzde 64,9'a, 1985,1986,1987 yıllarında da sırasıyla % 70,67 ve 72 oranlarına yükselmesini sağlamıştır.

C. İç Tasarrufların Yetersizliği ve Ödemeler Dengesi Açığının Kapatılması

Bir ekonomide aynı zamanda hem tasarruf-yatırım açığı hem de ihracat-ithalat açığı olabilir. Bu durumda eğer dış kaynak sağlama olanağı bulunamazsa, büyüme, en sınırlayıcı etken hangisi ise onun imkan sağladığı hızda gerçekleşir (48).

İthalat-ihracat dengesizliğinin sonucu oluşan dış açık ile yatırımlar ve tasarruflar arasındaki dengesizlikten kaynaklanan iç açık ekonomide kaynak yetersizliğinin göstergesidir. Bunun ortadan kaldırılıp ekonomik gelişme-

nin sağlanabilmesi için daha önce belirtildiği gibi dış borçlanma gerekmektedir.

1950'li, 1960'lı ve (bir iki yıl dışında) 1970'li yıllar boyunca bir çok gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye de sürekli dış ödemeler dengesi güçlükleri ile iç içe yaşamıştır. Dış ödemeler açığını finanse etmek ve ekonomideki tasarruf-yatırım açığını kapatmak için, önemli ölçüde dış kredi ve yardım almış; buna rağmen dış denge sorununu uzun dönemde sağlıklı bir çözüme kavuşturamamıştır (49).

Türkiye ekonomisi, iç tasarruflarının yetersiz düzeyde olması ve kamu harcamalarının artması nedeniyle; ödemeler dengesindeki açık (ithalat-ihracat dengesinin sağlanamaması; bazı sermaye malları ve teknolojilerin ithal edilmesi zorunluluğu oluşu ve enerji kaynağı olarak petrole bağlı oluşu nedeniyle dış borçlanmaya başvurmaktadır. Özellikle 1984 yılından sonra gerçekleştirilen yüksek büyüme hızlarının çok büyük ölçüde iç ve dış borçlanmayla finanse edildiği görülmektedir (50).

-
- (49) Suat ÖKSÜZ, "Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dış Açık, Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi: Türkiye Deneyimi", 2. TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, DPT Ya.No.1783, s.302.
- (50) Nuri YILDIRIM, "Türkiye Dış Borç Krizinin Ne Kadar Uzağında Bulunuyor?", KAPİTAL DERGİSİ, (15 Ocak-15 Şubat) 1988, s.36.

III. DIŞ BORÇLANMA AMAÇLARI

Günümüzde ister gelişmiş, ister gelişmekte olan ülkeler yönünden dış borçlanmalar büyük önem taşımaktadır. Özellikle ekonomik gelişmeye yaptığı katkı, uluslararası mali ve iktisadi ilişkilerde gözlenen gelişmeler dış borçlanmanın yarattığı olumlu etkilerdir.

Dış borçlanma, tasarruf-yatırım açıkları, ödemeler dengesi açıkları şeklindeki parasal yetersizlikleri çözümlenemeyen kalmayıp mal, hizmet ve teknoloji transferi konusunda da ülke ekonomilerine yararlı olmaktadır.

A. Yatırımların Finansmanı

Gelişmekte olan ülke ekonomileri, amaçladıkları Gayri Safi Milli Hasıla'yı sağlamak için iç tasarruflarla gerçekleştiremedikleri yatırımları dış borçlarla gerçekleştirme çabasındadırlar. Başka bir deyişle ülke ekonomisinin mevcut kaynaklarıyla gerçekleştirilemeyen yatırımlar dış borç edinilerek yapılmaktadır.

Türkiye, 1923 yılından itibaren pek çok yatırımını dış borç kullanarak gerçekleştirmiştir. Çünkü daha önce değindiğimiz gibi ülkemiz sürekli bir şekilde iç tasarruf yetersizliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin dış kaynaklardan sağladığı borçlar, genel olarak belirli bir yatırımın finansmanının gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Türkiye 1987'lerde de dış borçlanma yoluyla büyük çaplı yatırımlarının finansmanını sağlamaktadır.

B. İthalatın Finansmanı

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişmelerini sağlayıp sürdürebilmeleri, bazı mal ve hizmetlerin ithal edilmesine bağlı olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin ithalatı karşılaştırmalı üstünlük esasına göre değil, bazı ana malların mutlak eksikliği sonucu oluşmaktadır. Üstelik bu ülkeler ithal etmek zorunda kaldıkları malların üretimini kısa sürede geliştirebilmek olanağından da yoksundur (51). Bu durumda, ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için gerekli kaynaklar dış borçlanma yoluyla karşılanmaktadır. Dış borçlanma, uzun dönemde ithalat ve ihracatın bileşiminde ihracat lehine bir değişme sağlamayı ve dış borç gereksinimini azaltmayı amaçlamaktadır.

Türkiye'nin ekonomik göstergeleri incelendiğinde genel olarak ödemeler dengesi açığı, özellikle de dış ticaret açığının yıllar itibarıyla arttığı görülmektedir. Bu durum, dış borçlanma ihtiyacının doğmasına ve artmasına yol açan en büyük etkidir.

Planlı dönemin başladığı 1963 yılından 1980 yılının başına dek Türkiye'nin dış borçları 15,2 milyar dolara yükselmiştir. Bu yükseliş, kalkınmada gerekli yatırım ve aramalı ithalatının artmasından kaynaklanmıştır. Ödemeler dengesindeki açığın ve ithalatın artışı da dış borçlanmayı

sürekli bir ihtiyaca çevirmektedir. Ülkemizin ithalatının artışı, enerji kaynağı olarak dışarıya olan bağımlılığı fazlaca rol oynamaktadır.

Türkiye ekonomik kalkınması için dışa dönük bir ekonomi politikası uygulamamış, ithalata yönelik bir politika uygulamıştır. Böylece dış ticaret ekonominin gelişmesini sınırlayan bir etken haline gelmiştir. İthalatın finansmanı, ihracatı arttırıcı önlemler alınarak gerçekleştirilmek yerine, dış borçlanma yoluyla finanse edilmiştir.

Türkiye'de ithalatın artmasında, enflasyon nedeniyle etkisiz kalan ithalat denetimleri ya da farklı döviz kurları uygulaması rol oynamaktadır. İthalattaki bu artışı karşılayacak yeterli döviz rezervlerinin olmayışı da ithalatı yükseltmektedir. Bundan dolayı ithalatın büyük bir bölümü kısa ve orta vadeli dış borçlarla sağlanmaktadır (52).

G. Teknoloji Transferi

Gelişmekte olan ülkelerin, ülke dışında borç sağlama ihtiyacı sadece iç kaynakların yetersizliğinden ve sınırlı yapıdaki ihracat olanaklarıyla dış ticaret açıkları sonucu oluşan döviz yetersizliğinden kaynaklanmamaktadır. Özellikle ekonomilerin gelişmesini tamamlayamamış ülkelerin, gelişmelerinin gerektirdiği teknoloji transferi de borç alınmasını gerektirmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler, ithal etmekte olduğu yatırım malları ile, aynı zamanda teknoloji transferi de yapmaktadır (53).

Türkiye, yurt dışında teknik bilgi transferi, proje ve danışmanlık hizmetlerinin temini için dış borç almaktadır. Dışarıdan sağlanan, teknik yardım adı altındaki bu borçlanmalar ekonominin dengeli büyümesini engelleyici bir faktörü etkisiz hale getirmektedir.

Türkiye'nin üstün ve ileri teknoloji sağlayamaması ve benzer teknolojilerin ülkeye defalarca ithal edilmesi sonucu, teknoloji transferinin finanse edilmesinde gerektiğinden fazla borçlanma yapılmaktadır.

Türkiye son yıllarda gelişmiş ülkelerde meydana gelen teknolojik ilerlemelere ayak uydurmak üzere girişimlerde bulunmaktadır. Kısaca ülke içinde üretim ve bilgi birikimi olmadığından teknoloji açığını dış borçlanma yoluyla çözmeye çalışmaktadır.

D. Uluslararası Mali Kuruluşlar ve Para Piyasaları ile Bütünleşme

Dış borçlanmaya başvuran ülkeler, bu kaynakları sağladığı kurum ve kuruluşlarla çok yönlü ilişkilere girmektedir. Dış finansman çevreleri, borcu isteyen ülkeler ya da kuruluşların borç alma ve ödeyebilme durumları ile

---

(53) Erol MANİSALI, Gelişme Ekonomisi, B.1, İstanbul, 1982, s.15.

ilgili bilgi edinme gereği duyarlar. Gelişmekte olan ülkeler de ekonomik durumlarıyla ilgili bazı göstergeleri ilereyerek finans çevreleriyle ilişkiye girerler. Borç isteği böylece ülkenin dışa yönelmesine aracı olur ve ilişkilerin gelişmesini sağlar.

Son yıllarda uluslararası mali ve ekonomik ilişkilerde büyük etkinliği olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) gibi kuruluşlar, gelişmekte olan ülkelerin örneğin borçlarını daha kolay ödeyebilmelerini sağlamak için yoğun çalışmalarda bulunmaktadır.

Özellikle son yıllarda döviz darboğazını olanca gücüyle hisseden Türkiye'nin ulusal ekonomi dışındaki ödünç fonlara yönelişi II.Dünya Savaşı bitimine kadar uzanmaktadır. Marshall Planı çerçevesinde büyük ölçüde Amerikan kaynaklı askeri yardım ve hibeler sonrası 1960'larda devletlerarası ikili sözleşmelerle ve uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan kaynakların önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Daha sonra dünya ekonomisini sarsan 1973 petrol krizinin Türk ekonomisine yansması sonucu, 1970'li yılların ikinci yarısında yaşanan döviz darboğazı uluslararası para pazarlarına yönelme olgusunu ortaya çıkarmıştır (54).

---

(54) İhsan ERSAN, Euro-Pazarlar ve Türkiye, Finans ve Finansal Kurumlar Yönetimi Enstitüsü Yayınları No.2, İstanbul, 1979, s.135-137.

IV. DIŞ BORÇLANMA ARAÇLARI

Günümüze kadar, gelişmekte olan ülkelerin dışardan sağladıkları fonların kaynaklarında büyük değişiklikler olmuştur. Gelişmekte olan ülkelere 1950'lerden 1970'lere ginceye dek iki taraflı anlaşmalar yoluyla ve uluslararası kuruluşlardan yapılan dış borçlanmalar söz konusuysen, 1970'in ikinci yarısından itibaren uluslararası para piyasaları ve özel kesimden dış kaynak sağlandığı görülmektedir.

Türkiye dış borç ihtiyacını karşılayacak araç olarak uluslararası anlaşmalar sonucu ülke ve guruplarından, uluslararası kuruluşlardan, uluslararası para piyasasından ve özel kesimden yararlanmaktadır.

A. İkili Anlaşmalar Sonucu Sağlanan Dış Borçlar

Türkiye ikili anlaşmalar çerçevesinde diğer ülkelerden dış borç almakta, ancak bu kredilerin verilmesinde daha çok politik etkenler rol oynamaktadır. Türkiye'nin 1977-1981 ve 1982-1987 döneminde ikili anlaşmalar çerçevesinde ülke guruplarından aldığı dış borçlar (Tablo 7) ve (Tablo 8)'de verilmektedir.

1980 sonrası uygulanan istikrar politikalarının etkisiyle dış borç ihtiyacının büyük bir bölümünün ikili anlaşmalar yoluyla giderildiği görülmektedir. 1982 yılında da ikili anlaşmalarla sağlanan orta ve uzun vadeli dış borçların, toplam orta-uzun vadeli dış borçlar içindeki payı yüzde 44,8, 1987 yılında da yüzde 41,6 oranındadır.

(TABLO 7)
TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI (Kaynaklarına Göre)
(1977 - 1981)

	Milyon Dolar				
	1977	1978	1979	1980	1981
KULLANILMIŞ BORÇ BAKİYESİ	11643	15053	15299	15173	15519
ORTA VE UZUN VADELİ	5527	7854	11743	12693	13408
İKİLİ ANLAŞMALAR	3045	4595	5031	6026	6712
OECD Ülkeleri	2077	4196	4847	5253	5901
OPEC Ülkeleri	33	37	104	392	449
Diğer Ülkeler	305	362	350	381	362
ULUSLARARASI KURULUŞ	1273	1519	1742	2213	2598
IBRD	488	631	838	1158	1522
IDA	180	185	189	184	188
IFC	117	108	100	96	73
EIB	398	446	471	447	427
ERF	90	145	148	253	287
IDB	-	-	-	60	86
OPEC Fonu (1)	-	-	-	15	15
TİCARİ BANKA KREDİ	385	587	3429	3436	3257
Evro-Kredileri	385	587	600	763	651
Ertelenmiş DQM (2)	-	-	2269	2137	2077
Ert.Banker Kredileri	-	-	430	429	429
Ert.Üçüncü Taraf Borç. (3)	-	-	130	107	100
Özel Kesim	415	531	638	1018	841
Özel Krediler	-	-	-	218	241
Ertelen.Mal Mik.İth.	415	531	638	800	600
KISA VADELİ	6116	5282	2452	2480	2111

Kaynak: TC. Merkez Bankası Yıllık Raporlar

- (1) Eski Kuveyt Kalkınma Fonu: 1974 yılından sonra, zenginleşen OPEC Ülkelerinin bu tür mali örgütler kurarak geliştirmekte olan ülkelere aktardıkları kredilerdir.
- (2) Ertelenmiş DQM: Daha önce kısa vadeli DQM şeklinde olan borçların 1979 yılında ertelenerek, ödeme planına bağlanan ve uzun vadeli hale getirilen borçlardır.

İkili anlaşmalar yoluyla, kısa vadeli olarak sağlanan dış borçlardan 1982 yılından sonra yararlanılmadığı, bu kaynağın yerini uluslararası para piyasası ve özel kesimden sağlanan dış borçların aldığı görülmektedir.

1- OECD Ülkelerinden Sağlanan Dış Borçlar

Türkiye'nin dış borçlanma sürecine bakıldığında, ikili anlaşmalar kanalıyla OECD ülkelerinden (55) önemli miktarlarda borçlandığı görülmektedir. Bunun en somut örneği Planlı dönemin başladığı yıllarda OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)'nün bünyesinde kurulan Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu'ndan sağlanan dış borçlar oluşturmaktadır.

OECD ülkelerinden sağlanan dış borçların (TABLO 7)'de görüldüğü gibi toplam orta ve uzun vadeli borçlar içindeki payı 1977 yılında yüzde 37,5, 1979 yılında yüzde 41,2 ve 1981 yılında yüzde 44 oranlarında gerçekleşmiştir. (TABLO 8)'de 1982-1987 döneminde OECD ülkelerinden sağlanan dış borçların miktarı görülmektedir. OECD kredileri toplam ikili anlaşmalarla sağlanan borçlar içinde 1982 yılında yüzde 86, 1987 yılında da yüzde 84 oranında pay almıştır. (TABLO 9)'da ise OECD'nin 1982-1987 dönemindeki taahhütleri ve kullanımları verilmektedir.

---

(55) OECD Ülkeleri, Belçika, Lüksemburg, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Yunanistan, İspanya, Portekiz, İngiltere, İrlanda, Avusturya, Finlandiya, İzlanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Türkiye, ABD, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda.

(TABLO 8)

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI (Kaynaklarına Göre)
(1982 - 1987)

Milyon Dolar

	1982	1983	1984	1985		
İKİLİ ANLAŞMALAR						
ORTA VE UZUN VAD.	7115	6560	7204	7955	10187	12316
OECD ÜLKELERİ	6146	5607	5987	6528	8270	10324
OPEC ÜLKELERİ	587	535	603	640	1027	1118
DİĞER ÜLKELER	382	418	614	787	890	874
KISA VADELİ	68	-	-	-	0	0
ULUSLARARASI KURL.						
ORTA VE UZUN VADELİ	4531	4916	5494	6157	6588	7780
IMF	1455	1572	1426	1326	1085	770
IBRD, IDA, IFC	2115	2488	3044	3490	3643	4452
EIB	420	393	391	449	573	676
ERF	384	399	554	815	1197	1757
IDB	117	22	35	35	53	91
OPEC Fonu	40	40	40	35	29	25
IFAD	...	2	4	7	8	9
KISA VADELİ						
IDB	73	94	65	30	33	36
TİCARİ BANKALAR						
Orta ve Uzun Vadeli	3229	3262	3704	4351	4833	5702
Kısa Vadeli	146	392	941	1465	2624	3257
ÖZEL KESİM						
Orta ve Uzun Vadeli	980	1366	1676	2127	2709	3814
Kısa Vadeli	1477	1795	2174	3264	4254	5399
KULLANILMIŞ BORÇ BAKI.						
ORTA VE UZUN VADELİ	17619	18385	21258	25349	31228	38304
KISA VADELİ	15855	16104	18078	20590	24317	29612
KISA VADELİ	1764	2281	3180	4759	6911	8692

Kaynak: Merkez Bankası Yıllık Raporlar.

2- OPEC Ülkelerinden Sağlanan Dış Borçlar

Türkiye ikili anlaşmalara dayalı olarak OPEC ülkelerinden (56) dış borç almaktadır. Özellikle petrol fiyatlarındaki artış üzerine, OPEC ülkelerinin dış fazlalarını geliştirmekte olan ülkelere transfer etmeye başladıktan sonra Türkiye de bu kredilerden yararlanmışır.

OPEC ülkelerinden sağlanan borçlar, ikili anlaşmalar çerçevesinde sağlanan borçların 1977 yılında yüzde 1, 1979 yılında da yüzde 2'sini oluşturmaktadır (TABLO 7).

(Tablo 8)'de OPEC ülkelerinden alınan kredilerin ikili anlaşmalarla sağlanan dış borçlar içindeki payı 1982 yılında yüzde 8 iken, 1987 yılında yüzde 9 oranında gerçekleştiği görülmektedir.

3- Diğer Ülkelerden Sağlanan Dış Borçlar

Diğer ülkelerden ise (Tablo 7) ve (Tablo 8)'de görüldüğü gibi 1977 yılında yüzde 10, 1980'de yüzde 6, 1982 yılında yüzde 5, 1987 yılında da yüzde 7 oranında ikili anlaşmalar çerçevesinde kredi kullanılmıştır.

B. Uluslararası Kuruluşlardan Sağlanan Dış Borçlar

Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardan sağladığı dış borçların toplam orta ve uzun vadeli borçlar içinde

---

(56) OPEC Ülkeleri; S.Arabistan, Kuveyt, İran, Irak, Cezayir, Libya, Nijerya, Gabon, Venezuela, Ekvator, Abu-dabi, Dubai Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Endonezya.

(TABLO 9)
OECD TAAHHÜTLERİ (PLEDGE) ve KULLANIMLARI

Yıllar	Pledge	1983	1984	1985	1986	1987	(**) Kullanılmayan
1982	719,5	170,7	289,2	19,5	40,1	-	-
1983	578,4(☒)	218,5	138,5	140,9	12,5	-	68,0
1984	236,6	-	175,0	16,3	45,3	-	-
1985	156,3	-	-	100,0	56,3	-	-
1986	6,2	-	-	-	-	-	6,2
1987	688,7	-	-	-	-	325,5	363,2
TOPLAM	2385,7	485,2	605,3	374,6	260,1	325,5	437,4

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

* Miktarlar yeni ihracat kredilerini içermektedir.

** Bu sütundaki bazı miktarlar çeşitli projeler için tahsis edilmiştir.

Not: PLEDGE miktarları ile kullanım veya kullanılacak miktarlar arasındaki fark Pledge'lerin sona ermesinden veya iptalinden kaynaklanmaktadır.

(TABLO 10)
IMF'DEN KULLANIM VE ÖDEMELER
(Milyon Özel Çekme Hakkı-SDR)

	1983	1984	1985	1986	1987
Stand-by Anlaşmasına Göre					
Brüt Kullanımlar	346	169	-	-	-
Telafi Edici Finansman Kolaylıklarından (Compenysatory Financing Facility) Brüt Kul.	-	-	-	-	-
Rezerv Trans'dan Brüt Kullanım.	-	-	-	-	-
Toplam Brüt Kullanımlar	346	169	-	-	-
Brüt Kullanımlar	168	211	248	320	275
Net Kullanım	178	-42	-	-	-

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

1980 yılında yüzde 23,5, 1982 yılında yüzde 28,5 ve 1987 yılında da yüzde 26,3 oranında payı bulunmaktadır.

1- IMF'den Sağlanan Dış Borçlar

Uluslararası Para Fonu, Türkiye'nin gündeminde 1947 yılında üye olmasından sonra, özellikle de 1954 yılından itibaren ekonomik önlem ve öneriler sunarak sürekli olarak yer almıştır. Tüm ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkileyen petrol bunalımı sonrasında, Türkiye döviz sıkıntısı ile karşılaşmıştır. IMF'nin 1960'lı yılların sonlarında geliştirdiği ve uluslararası ödemelerde, ülkenin fondaki payı oranında kullanılabilen özel çekme hakları (SDR)'ni ülkemiz özellikle 1975 yılından sonra kullanmaya başlamıştır. Daha önce IMF'den sadece destekleme kredileri temin edilmiştir. Ayrıca Petrol Kolaylığı Fonu olarak adlandırılan IMF kredilerinden 1976 yılında yararlandığı görülmektedir. 1982-1987 dönemi boyunca Türkiye'nin IMF'den kullandığı kredi ve ödemeler (Tablo 10)'dan izlenebilir.

Türkiye'nin 1975 yılına dek IMF ile ilişkilerin kopuk olması ve döviz sıkıntısı olmaması nedeniyle fondan borç almadığı görülmektedir. 1975 yılında IMF'den 243 milyon dolar borç sağlanmıştır. 1980'e gelindiğinde ise toplam borçlar içinde IMF kredilerinin payı yüzde 6,2 oranına ve toplam miktarı 1,094 milyon dolara ulaşmıştır.

1982 yılında IMF kredileri, toplam orta ve uzun vadeli krediler içinde yüzde 9,1 oranında, 1987 yılında

da yüzde 2,6 oranında paya sahiptir (Tablo 8). 1987 yılında IMF kredilerinin payının düşmesi, ülkemizin ticari banka ve özel kesimden sağlanan kaynaklara yönelmesinin bir sonucudur.

2- IBRD, IDA, IFC'den Sağlanan Dış Borçlar

IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası), IDA (Uluslararası Kalkınma Birliği) ve IFC (Uluslararası Finansman Kurumu), gelişmekte olan ülkelere proje kredisi sağlamaktadır. IDA, özellikle sosyal amaçlı projelere uzun vadeli, düşük faizli ve ödemesiz devresi uzun, tavizli krediler (yüzde 25 ya da daha fazlası bağış niteliğinde olan krediler) sağlamakta; IBRD ve IFC kredileri ise IDA'ya oranla daha kısa vadeli ve yüksek faizli olmaktadır (57),

Türkiye'nin bu kuruluşlardan sağladığı kredilerin 1966 yılında dövizle ödenecek borçlar içindeki payı yüzde 4,9'dur. 1970 yılında % 7,4; 1973 yılında ise yüzde 9,1 oranında gerçekleştiği görülmektedir. (Tablo 7)'de verildiği gibi.

IBRD, IDA ve IFC kredilerinin toplam orta ve uzun vadeli krediler içindeki payı 1977 yılında yüzde 14, 1980 yılında yüzde 11 oranındayken, 1982 yılında yüzde 13 ve 1987 yılında da yüzde 15 oranında gerçekleşmiştir.

---

(57) AKGÜÇ, s.258.

3- EIB'den Sağlanan Dış Borçlar

EIB (Avrupa Yatırım Bankası) bazı projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla krediler vermektedir. 1977 yılında Türkiye'nin bu kaynaktan orta-uzun vadeli krediler içinde yüzde 7,2 oranında kredi temin ettiği görülmektedir (Tablo 7). 1980'de ise bu kredilerin payı yüzde 3,5 oranındadır. (Tablo 8)'de ise 1983 yılında yüzde 2,4 olan kredilerin oranı 1987'ye gelindiğinde yüzde 2,2 oranında görülmektedir.

4- ERF'den Sağlanan Dış Borçlar

ERF (Avrupa İskan Fonu)'ndan 1977 yılında orta ve uzun vadeli krediler içinde yüzde 1,6 oranında gerçekleşen kredi alınmıştır. 1980 yılında aynı kredilerin payı yüzde 1,9 oranındadır (Tablo 7). 1982 yılında orta ve uzun vadeli borçlar içinde yüzde 2,4, 1987'de ise yüzde 5,9 oranında pay almıştır.

5- IDB'den Sağlanan Dış Borçlar

Türkiye, IDB (İslam Kalkınma Bankası)'den program kredisi olarak ham petrol alımlarında kullanmak üzere dış borç almaktadır.

1982 yılında orta ve uzun vadeli olarak uluslararası kuruluşlardan sağlanan dış borçlar içinde IDB kredilerinin payı yüzde 2,5; 1987 yılında yüzde 1,2 oranında gerçekleşmiştir. IDB'den kısa vadeli olarak sağlanan kredilerin, uluslararası kuruluşlardan sağlanan toplam borçlar içindeki payı yüzde 1,5, iken, 1987'de binde 4 oranına düşmüştür.

6- OPEC Fonu'ndan Sağlanan Dış Borçlar

1974-1980 döneminde, az nüfuslu ve büyük petrol ihracatçısı ülkeler (S.Arabistan, Libya, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri) in ellerinde, cari işlemler fazlalığından doğan bir fon birikmiştir (58). Bu birikim, petrol ithal eden ülkelerin açıklarının kapatılması amacıyla yönlendirilmiştir. Daha önce Kuveyt Kalkınma Fonu olarak adlandırılan bu kredilerden Türkiye 1980 yılından sonra yararlanmıştır. Türkiye, 1980-1983 arasında OPEC Fonu'ndan program kredisi niteliğinde dış borç sağlamıştır. 1982 yılında uluslararası kuruluşlardan alınan orta ve uzun vadeli borçlar içinde binde 8 oranında, 1987 yılında da binde 3 oranında paya sahip olan OPEC Fonu kredilerinin payı, yıllar itibariyle azalmaktadır (Tablo 8).

7- IFAD'dan Sağlanan Dış Borçlar

IFAD (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu), bazı ülkelere yapılacak borç ödemelerinden bir kısmının yerli para cinsinden yapılarak bir fonda toplanmasını, daha sonra bu fonun, hükümet dışı kuruluşlar ile yakın işbirliği yapılarak tarımsal kalkınma ve kırsal gelişme için kullanılmasını yönlendirmektedir (59).

Türkiye, IFAD'dan 1983 yılında 2 milyon dolar kredi sağlamıştır: 1987 yılına kadar artan bu borçlar yıl sonunda 9 milyon dolara ulaşmıştır.

---

(58) BAŞKAYA, s.37.

(59) TC.Maliye ve Gümrük Bakanlığı 1987 Yıllık Ekonomik Rapor, s.209.

C. Uluslararası Para Piyasalarından Sağlanan Dış Borçlar

Uluslararası para piyasaları kısa ve orta vadeli borçlanma ihtiyacını karşılamakta ve ticari bankaların diğer finansal araçlar tarafından yönetilmektedir.

1970'li yıllar bir taraftan gelişmekte olan ülkelerin dış kaynak gereksinimlerini arttırıcı baskı yaratmış, diğer yandan da bu ülkelere yönelik geleneksel (örneğin ikili ve çoklu yardım niteliğindeki) kaynak transferini daraltmıştır (60).

Türkiye, 1973 sonrası uluslararası para ve sermaye piyasalarına başvurmak zorunda kalmıştır. Çünkü 1973 sonrası büyük bir döviz darboğazına girmiş ve ekonomik gelişmenin gerektirdiği yatırımlar daha çok ticari bankaların ağırlıklı olduğu bu piyasalardan karşılamaya başlamıştır. (Tablo 7)'de görüldüğü gibi 1977'de ticari banka kredilerinin miktarı oldukça düşüktür. 1978 sonuna dek Euro-kredilere eşit olan bu borçlanmalar 1978,1979,1980 yıllarında yapılan borç ertelemelerinin sonunda ertelenmiş DQM, banker kredileri; üçüncü taraf borçlarını da içermektedir.

(Tablo 8)'de ticari bankalardan sağlanan dış borçlar verilmektedir: Ticari bankalardan sağlanan krediler 1980 yılında orta ve uzun vadeli kredilerin yüzde 27'sini,

(TABLO 11)

TİCARİ BANKA KREDİLERİ

(Milyon Dolar)

	1983	1984	1985	1986	1987
TİCARİ BANKA KREDİLERİ	3262	3704	4351	4833	5702
•Merkez Bankası	3067	3703	3120	2730	2525
Garantili	0	49	33	16	0
Garantisiz	707	973	1352	1319	1549
•Ertelenmiş Borçlar	2360	2051	1735	1395	976
DÇM'ler	1886	1651	1420	1166	833
Banker Kredileri	429	400	315	229	143
Üçüncü Taraf Borç(TPRC)	45	0	0	0	0
•Özel Sektör	0	83	100	164	324
•Kamu Sektörü	195	548	1131	1939	2853
Garantili	7	128	264	729	1987
Garantisiz	188	420	867	1210	866

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Merkez Bankası.

Uluslararası para piyasasını yönlendiren ticari bankalar tek başlarına sağlayamadıkları fonları bir araya gelerek, sendikalar halinde birleşerek sağlamışlardır. Uluslararası para piyasalarında ticari bankalar aracılığıyla gerçekleştirilen ve Euro-pazar kredileri olarak adlandırılan borçlanmalardan Türkiye şimdiye dek DÇM, Euro-kredi, Euro-tahvil, Euro-ticari senet gibi yollarla yararlanmış tır.

1987 yılında ise yüzde 19,3'ünü oluşturmaktadır. Ticari bankalardan sağlanan kısa vadeli borçlar 1980 yılında toplam borçlar içinde yüzde 21,8 pay alırken 1987 yılında bu pay yüzde 37,4'e yükselmiştir. Türkiye ticari bankalardan özellikle ihracata ve projeye yönelik olmak üzere kısa vadeli ve yüksek faizli krediler almıştır.

Ticari bankalardan sağlanan kredilerin toplamı 1988 yılında 2 milyar 595 milyon dolardır. (Tablo 11)'de ticari banka kredilerinin kullanıcılar açısından görünümü sunulmaktadır. Ticari banka kredilerinin yüzde 44'ünü Merkez Bankası kullanmaktadır. Ertelenmiş borçlar kaleminde yer alan ve 1983'den 1987 yılına dek azalmakta olan borçların payı ise yüzde 17 oranındadır. Bu borçlardan özellikle üçüncü taraf borçları (61) 1984 yılından itibaren sona ermiştir. Özel sektörün 1984 yılında kambiyo rejiminin liberalleşmesiyle dış kredi aldığı görülmektedir. Kamu sektörünün ticari bankalardan aldığı krediler ise en yüksek payı oluşturmaktadır. 1983 yılında kamu sektörü bu kredilerin yüzde 5'ini; 1987 yılında yüzde 50'sini borç olarak kullanmıştır (Tablo 12).

---

(61) Üçüncü Taraf Borçları (TPRC): Merkez Bankası ya da döviz işlemleri yapmaya yetkili Türk bankaları tarafından, yabancı muhabir bankalarda karşılığı olmaksızın dışalım ve akreditifler açtırılmıştır. Türkiye'ye mal satan yabancı ihracatçı akreditifin açıldığına ilişkin belgeye dayanarak muhabir banka yerine kendi çalıştığı bankadan mal bedeli dövizini almıştır. Ancak akreditifi üdeyen banka, yabancı muhabir bankaya başvurusunda, akreditifin karşılığının bulunmadığı yanıtını almış ve Türkiye'den alacaklı hale gelmiştir.

1- Euro-Pazarlardan Sağlanan Dış Borçlar

Eurodolar ve daha genel adıyla Euro-para piyasası olarak anılan uluslararası para piyasasından, ülkemiz ilk kez DÇM (Dövizle Çevrilebilir Mevduat) uygulamasıyla borç almıştır (62) 1967 yılında (9 Haziran 1967 tarih ve 1267 Nolu kararnameyle) DÇM hesapları ilk kez gündeme gelmiş, enflasyonun ivme kazanması üzerine, enflasyonist kredi genişlemesi yarattığı gerekçesiyle (3 Ocak 1973 tarih ve 105-106 Nolu Tebliğle) tasfiye ve bir daha açılmamasına karar verilmiştir (63). (Tablo 12)'den ülkemize giren ve çıkan DÇM Hesaplarının 1967 yılından 1977 yılına dek gelişimi görülmektedir.

DÇM Hesapları Türkiye ekonomisi üzerinde kısa vadeli borçların toplam borçlar içinde yüksek miktar ve oranlara erişmesine yol açacak, olumsuz etki yaratmıştır. Üstelik uluslararası finans çevrelerinde bu tür borçlanma, ödenme aşamasında ülkemizin kredi saygınlığının azalması sonucunu doğurmuştur. Son yıllarda DÇM yoluyla borçlanma uygulamasının önemini kaybettiği gözlenmektedir.

---

(62) Evren ARTAN, "Uluslararası Para ve Sermaye Piyasalarından Kaynak Bulma Sorunu", 2. TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, DPT Ya.No.1783,1981, s.385-387

(63) Gülten KAZGAN, Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Bilimsel Sorunlar Dizisi, B.2, 1988, s.285.

(TABLO 12)

DÇM HESAPLARI
(Milyon Dolar)

Yıllar	DÇM Girişi	DÇM Çıkışı	Fark
1967	9,1	1,6	+7,5
1968	27,1	5,7	21,4
1969	41,6	16,3	25,3
1970	49,2	30,3	18,9
1971	90,2	28,1	62,1
1972	380,5	52,9	327,6
1973	30,7	347,1	316,4
1974	36,9	210,0	83,1
1975	1029,0	117,5	911,5
1976	1296,5	558,3	738,2
1977	941,3	666,1	275,2
1977 Sonu			
Toplamı	3.932	1943,9	1.988,2

Euro-pazarlardan borçlanmanın Euro-kredi ve Eura-tahvil olmak üzere başlıca iki yolu bulunmaktadır. Ayrıca Mevduat belgeleri, EURO-ticari senet ve borç senedi şeklinde uygulamaları da bulunmaktadır.

a- Euro-Kredi ile Borçlanma

Son yıllarda dünyada devletsiz paraların dolaştığı büyük bir Euro-para havuzu oluşmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası finansal pazarlara (Eura-para havuzuna) başvurmaları ve Eura-kredi ile borçlanma yolunu seçmeleri bu ülkeleri "kredi değerliliği" sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Uluslararası ticari bankalar, kredi

verirken en başta kredi verilen ülkenin ekonomik ve politik durumuna bakmaktadır (64). Euro-krediler sadece bir bankanın değil rizikoyu paylaşan bir bankalar gurubunun sorumluluğunda olup, Euro-doların Londra faizi olan LIBOR (65) un biraz üzerinde faiz oranı artı ek bir faiz (spread) eklenerek verilmektedir (66).

Türkiye, Euro-pazarı içinde önemli yeri olan Euro-kredi yoluyla borçlanmayı denemiş ve ilk olarak 1973 yılında gerçekleşen Euro-kredi ile borçlanma girişimleri olumlu sonuç vermemiştir.

Uluslararası para piyasasından sağlanan kredilere bakıldığında 1977 yılında 385 milyon dolar Euro-kredi alındığı görülmektedir. Bunun toplam borçlar içindeki oranı yüzde 3,3'dür. 1980 yılında ise aynı oran yüzde 5'e ulaşmıştır.

Ülkemizin son yıllarda uluslararası para piyasalarından sağladığı krediler 1982 yılında toplam borçlar içinde yüzde 4 oranında pay alırken, 1985 yılında bu oran yüzde 10'a 1987 yılında da yüzde 12'ye yükselmiştir.

---

(64) A. Osman GÜRBÜZ, "Uluslararası Kredi Değerliliği ve Türkiye'nin Durumu II", YENİ İŞ DÜNYASI DERGİSİ, (Temmuz) 1984, s.35.

(65) Euro-dolar pazarından açılan kredilere uygulanan faiz oranı, LIBOR (London Interbank Offered Rate) un biraz üzerinde belirlenmektedir ve altı ayda bir ayarlanmaktadır. Ayrıca LIBOR'a bankaların kârını sağlayan ilave bir pay "SPREAD" eklenmektedir.

(66) BAŞKAYA, s.43.

(TABLO 13)

TÜRKİYE'NİN 1988 YILINDA İHRAC ETTİĞİ TAHVİLLER (*)

İşlem Sayısı	İHRAC EDEN	ARACI/GARANTÖR	TUTARI	Va- desi	Faiz (%)	Fiyatı	İhraç Tarihi
1	MERKEZ BANKASI	Commerzbank/ T.C. Hükümeti	300 Milyon DM (177.76m.ABD S)	1995	6,75	100	Mart
2	TÜRKİYE İHRACAT KREDİ BANKASI	Dresdner Bank/ T.C. Hükümeti	200 Milyon DM (120.13m.ABD S)	1994	6,75	100	Ocak
3	T.C. HÜKÜMETİ	Commerzbank	500 Milyon DM (299.23m.ABD S)	1995	6,50	100	Nisan
4	TURİZM BANKASI A.Ş.	Nikko Securities/ T.C. Hükümeti	10Milyar JPY. (77.82m.ABD S)	1995	6,40	100	Mart
5	T.C. HÜKÜMETİ	Banker Trust İnt.	150 ABD S	1988	11,125	100	Kasım
6	T.C. HÜKÜMETİ	Dresdner Bank	300 Milyon DM	1995	6,50	100	-
TOPLAM (ABD Doları)		:	844.07 Milyon				

Kaynak: International Financing Review- (Cumhuriyet Gazetesi - 7.2.1989)

* İlk dört işlem 1988 yılının ilk altı ayında gerçekleştirilmiştir.

b- Euro-Tahvil ile Borçlanma

Euro-tahvil yoluyla borçlanmaya, gelişmekte olan ülkeler yoğun bir şekilde, başvurmaktadır. Bu yönlenmede sabit faiz bazına dayalı borçlanma istemi yanında Euro-tahvil pazarında borçlanabilen bir ülkenin kendi kendini kanıtlaması büyük rol oynamaktadır (67).

Türkiye, 1988 yılında dış pazarlardan kaynak bulmak için altı tahvil satışı gerçekleştirmiştir (Tablo 13)'de görüldüğü gibi bunların dördünü hazine, ikisini de ihracat Kredi Bankası ile Turizm Bankası Hazine garantisi altında çıkarmıştır.

Türkiye'nin Kasım ayında çıkardığı tahvillere yüzde 11,25 oranında yüksek faiz uygulanması, dış kaynak sağlanması uğruna ağır bir yük altına girildiği savunulmaktadır. Soloman Brothers'ın yaptığı bir araştırma, gelişen ülke kredilerinin ikincil piyasadaki fiyatları açısından, Türkiye kredileri en pahalı satılanlar arasındadır. En borçlu 13 ülke arasında, Türkiye kredilerinin fiyatı 1987 Eylül ayında 1 dolarlık tahvil 96,50 cent'e satılırken 1988 Eylül'ünde 98,50 cent'e ulaşarak 2 puan artış göstermiştir (68).

c- Euro-Ticari Senet ile Borçlanma

Euro-dolar piyasasında borçlanma yollarından biri de Euro-ticari senet (commercial paper)dir. Bu borçlanma

(67) ERSAN, s.190.

(68) Şebnem ATIYAS, "Bir Yılda 5,5 Milyar Dış Borç", CUMHURİYET GAZETESİ, 7 Şubat 1989, s.1.

aracı ilk kez 1970'lerin başında ortaya çıkarak sınai ve ticari işletmeler tarafından kısa süreli fon sağlamak üzere borç senedi ihracıyla başlamıştır.

Türkiye Euro-ticari senet (commercial paper) aracılığıyla ilk olarak Eylül 1988 tarihinde Merkez Bankası'nın Londra Piyasasına üç yabancı banka aracılığıyla 100 milyon dolarlık ticari senet (commercial paper)'ı satışa sunmasıyla başlamıştır (69). Bu senetlerin tümü alıcı bulurken, alıcılar arasında bazı bankaların ve büyük şirketlerin bulunduğu belirtilmektedir. Bu Commercial paper satışı Merkez Bankası'nın ilk kez dış piyasada Hazine garantisi olmadan borçlanmaya gitmesi açısından önem taşımaktadır. Bu senetlerin faiz oranı Libor artı yüzde 0.55-0.66 olarak belirlenmiştir, Merkez Bankası'nın dış kredi alımlarında, proje veya yatırım kredisi yerine orta vadeli borçlanma araçları kullanması yönündeki politikasının ilk ürünü olan bu uygulamadan elde edilen gelir rezerv para olarak kullanılacaktır.

D. Özel Kesimden Sağlanan Dış Borçlar

Uluslararası kuruluşlardan sağlanan dış borçların, borçlanan ülkenin ekonomi politikasını belirleme yetkisini de taşıması bu tür kaynaklara olan ilgiyi azaltmaktadır. Ülke ekonomisine hükmetmeyen sadece, mali kaynak sağlayan

---

(69) Şebnem ATIYAS, "Borç Girtlağı Aştı", CUMHURİYET GAZETESİ, 11 Eylül 1988, s.1.

özel kesim, bu yönüyle borç kaynağı olarak çekici gelmektedir.

Türkiye'nin özel kesimden sağlanan borçları 1980 yılından önce düşük düzeydedir. 1977 yılında orta ve uzun vadeli krediler içindeki payı yüzde 7,5 olan özel kesim kredileri, bu payını 1980 yılında yüzde 8'e çıkarmıştır. Toplam borçlar içinde özel kredilerin payı yüzde 41,4 oranındadır. Oranın yüksekliğine kısa vadeli özel kesim kredilerinin toplam borçlar içinde yüzde 37,8 oranında bir paya sahip olması yol açmaktadır. 1980 yılında ise kısa vadeli özel kesim kredileri toplam borçlar içinde yüzde 6,8 oranında pay almıştır. Özel kesimden sağlanan toplam kredilerin toplam borçlar içindeki oranı da yüzde 13,5'dir.

Özel kesim kredileri içinde 1982 yılından itibaren görülen Döviz Tevdiat Hesaplarında (70) büyük artış olmuştur. (Tablo 14)'de Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları görülmektedir. 1982 yılında DTH'nın toplam borçlar içindeki payı yüzde 4,6 oranındadır. 1984 yılında yüzde 8,3, 1987 yılında ise yüzde 14,6 oranında gerçekleşmiştir. Kısa vadeli DTH'nın kısa vadeli borçlar içindeki oranı ise

---

(70) Döviz Tevdiat Hesabı: Yurtdışında bulunan işçilerimizin ve diğer yurtdışındaki yerleşiklerin bankalar nezdindeki mevduat hesaplarıdır. Alman Dresdner Bankası bu kredileri koordine ettiğinden Dresdner Hesabı olarak da anılmaktadır. Ayrıca, yurtdışındaki Türk işçilerinin Merkez Bankası nezdinde açtırtıkları mevduat hesaplarına Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı adı verilmektedir. Çoğunluğu Alman Markı cinsinden ve yarısından fazlası bir yıldan fazla vadeli olan hesaplardır.

1982 yılında yüzde 23,6, 1984'de 14,2, 1987 yılında ise bu oran yüzde 60,3'e yükselmiştir. Bunun nedeni 1984 yılından itibaren uygulamaya konan liberal bir kambiyo rejimidir.

Özel kesimden sağlanan DTH dışındaki diğer borç miktarı ise garantisiz ticari borçlar (71) dir. Bu borçların özel kesimden sağlanan borçlar içindeki payı 1985 yılında yüzde 12 oranında, 1987 yılında ise yüzde 4 oranındadır.

(TABLO 14)

KREDİ MEKTUPLU DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI (Milyon Dolar)

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	Birikimli Toplam
Toplam	871	1251	1778	2678	3778	5617	15.919
Orta ve Uzun vad.	400	758	1326	1858	2480	3651	
Kısa vadeli	471	493	452	820	1308	1966	
DIŞ TİCARET AÇIĞI	3097	3507	3623	3386	3648	3973	21.234

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

DTH toplamı Türkiye'nin dış ticaret açığının yüzde 75'ini karşılamaktadır. Böylece yurtdışında çalışanlar sayesinde sağlanan döviz kazancı önemli bir boyut ve orana ulaşmaktadır.

(71) Garantisiz ticari borçlar, herhangi bir sigorta ya da devlet garantisi olmadan yapılan ithalatta, ithalat bedelinin, döviz darboğazı nedeniyle transfer edilememesi sonucu oluşmuştur. 1979 yılı sonunda Türkiye'nin garantisiz ticari borcu 1,5 milyar dolardır. 1980 Nisan'ında bunun 1,2 milyar doları yeni ödeme planına bağlanmış, geri ödemenin döviz ve TL ile yapılabilmesi sağlanmıştır.

V. DIŞ BORÇLARIN TÜRLERİ

Dış borçlar, vadeye, borçlanan kesime, geri ödeme şekline, kullanım yerine ve kullanım prosedürüne göre ayırma tabi tutulmaktadır.

A. Vadesine Göre Dış Borçlar

Dış borcun, alınışından ödenmesine kadar geçen süre, kullanılacak dış borcun ülke ekonomisine etkilerinin başka bir deyişle, borç yükünün belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla borcun kısa ya da orta ve vadeli olması borçlanan ülkeler açısından üzerinde durulması gereken bir faktördür.

1- Kısa Vadeli Dış Borçlar

Bir yıl ve daha kısa süreli borçlar kısa vadeli borçlardır. Borç veren ülkeler için kısa vadeli borç vermek bu ülkelerin ekonomik koşulları açısından daha uygundur.

Türkiye kısa vadeli dış borçlanmaya, ödemeler dengesindeki açıkların giderilmesi, vadesi gelen ana para taksit ile faizlerinin ödenmesi ve ithalat tıkanıklıklarının giderilmesi amacıyla başvurmaktadır. Ancak bu tür borçlanmaya sık sık başvurulması borç servis oranının yükselmesine yol açmaktadır. Üstelik kısa süreli borçlanmalar borcun ödenmesini sağlayacak, yeni bir kapasitenin yaratılmasına olanak vermemektedir.

Türkiye, genel olarak uzun dönemli borçlanmalardan yararlandığı halde, Planlı Dönem'e girildiğinde, dış ticaret açığını kapamaya yönelik olarak kısa vadeli borçlanmalara ağırlık vermiştir. Kısa vadeli borçlara özellikle 1974 yılından sonra sık sık başvurulmuştur.

(TABLO 15)

TÜRKİYE'NİN KISA VE ORTA-UZUN VADELİ DIŞ BORÇLARI

(Milyon Dolar)

YILLAR	KISA VADE- Lİ DIŞ BORÇLAR	UZUN VADE- Lİ DIŞ BORÇLAR	TOPLAM DIŞ BORÇLAR	KISA VD.B. TOPLAM B. (%)	UZUN VD.B. TOPLAM B. (%)
1962	-	857	857	-	100
1967	123	1318	1441	8,5	91,5
1972	19	2519	2538	0,7	99,3
1973	279	2984	3263	8,5	91,5
1974	216	3280	3496	6,2	93,8
1975	1155	3579	4734	24,4	75,6
1976	3050	4263	7313	41,6	58,4
1977	6116	5527	11643	52,5	47,5
1978	7199	7854	15053	47,8	52,2
1979	3556	11743	15299	23,2	76,8
1980	2480	12693	15173	16,3	83,7
1981	2111	13408	15519	13,6	86,4
1982	1764	15855	17619	10,0	90,0
1983	2281	16104	18385	12,4	87,6
1984	3180	18078	21258	15,0	85,0
1985	4759	20590	25349	18,8	81,2
1986	6911	24317	31228	22,1	77,9
1987	8692	29612	38304	22,7	77,3

Kaynak: TC. Merkez Bankası Yıllık Raporları verilerinden hesaplanmıştır.

(Tablo 15)'de görüldüğü gibi 1974 yılından sonra kısa vadeli dış borçlar yıldan yıla artmaktadır. Toplam dış borçlar içinde kısa vadeli borçların payı 1975 yılında yaklaşık dört kat artarak yüzde 24,4'e yükselmiş; 1977 ve 1978 yıllarında ise yüzde 52,5 ve 47,8 oranına ulaşmıştır. 1978, 1979, 1980 yıllarında Paris'te yapılan borç ertelemeleri sonucu toplam 4.642.3 milyon dolarlık kısa vadeli borç, uzun vadeli borç haline dönüştürülmüştür. 1983 yılına dek toplam borçlar içindeki payı azalan kısa vadeli dış borçların, 1984 yılından sonra özellikle kambiyo rejimindeki liberalleşme doğrultusunda yeniden yükselme eğilimine girdiği görülmektedir. 1983 yılına dek yüzde 50 oranına yakın payı olan DÇM Hesaplarının son dört yıldaki payı sıfıra yaklaşmış, bunun yerini Döviz Tevdiat Hesapları almıştır.

2. Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar

Ödeme süresi bir yıldan daha uzun olan dış borçlara orta ve uzun vadeli dış borçlar denilmektedir. Bu tür borçlanmaya, büyük altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi amacıyla gidilmektedir.

Türkiye'nin orta ve uzun vadeli borçları içinde en yüksek payı önceleri OECD ülkeleri almaktaydı. Ancak günümüzde uluslararası kurum ve kuruluşlardan sağlanan krediler daha fazla oranda yer almaktadır. (Tablo 15)'den izlenebileceği gibi Türkiye'nin 1980 yılından itibaren orta ve uzun vadeli kredilerin toplam borçlar içindeki payı art-

maktadır. Bunda borç ertelemeleri ve 1980 yılında ekonomiyi istikrara kavuşturma çabalarının, uluslararası finansman kuruluşlarınınca uzun vadeli kredilerle desteklenmesi büyük rol oynamıştır.

B. Borç Alanın Statüsüne Göre Dış Borçlar

Dış borçlar geçitli kaynaklardan ya kamu kesimince ya da özel kesim tarafından kullanılmak üzere temin edilmektedir.

1- Kamu Kesimi Dış Borçları

Borç alan tarafın genellikle devlet ya da bir kamu kuruluşu olması, başka bir deyişle borç ilişkisinin borçlanan ülke hükümeti ya da bir kamu kuruluşunca sağlanması durumunda kamu kesimi dış borcundan söz edilmektedir.

Türkiye'nin dış borçlarından tamamına yakın bir bölümü, kamu kesimi borçlarından oluşmaktadır. 1963-1970 döneminde kamu sektörü borçlarının toplam borçlar içindeki payı yüzde 89,8 oranındadır. 1974 yılından 1980 yılına gelinceye dek, kamu kesimi dış borçları yaklaşık dört kat büyümüştür. Özellikle 1978 yılında yapılan borç ertelemeleleriyle, yaklaşık 2,5 milyon dolarlık özel kesim DÇM borçları Merkez Bankası borcuna dönüştürülmüştür. Bu nedenle kamu sektörü dış borçlarının yanında küçük tutarlarda gerçekleşen ve bütçe dışı kamu kesimi borcu olarak anılan bu borçlarda, 1979 yılından sonra artış görülmektedir. Sonuçta

uzun vadeli kamu kesimi borçları 1978'de toplam borçlar içinde yüzde 45,4 oranındayken 1979'da yüzde 71,2 oranında gerçekleşmiştir. Kısa vadeli kamu kesimi borçları da düşmüştür. 1982 yılında orta ve uzun vadeli kamu kesimi dış borçlarının toplam borçlar içindeki payı yüzde 84,8; 1985 yılında yüzde 77,8 ve 1987 yılında da yüzde 74 oranındadır. Kısa vadeli kamu kesimi borçları ise 1982'de yüzde 3,9, 1987 yılında yüzde 10,7 oranında toplam borçlar içinde pay almıştır.

(Tablo 16)'da 1984-1987 döneminde kamu kesimine orta ve uzun vadeli olarak sağlanan dış krediler görülmektedir.

(TABLO 16)

TÜRKİYE'NİN SAĞLADIĞI DIŞ KREDİLER

	Milyon Dolar			
	1984	1985	1986	1987
KAMU SEKTÖRÜ	3170	3978	5367	6623
Orta ve Uzun Vd.				
OZEL SEKTÖR	217	355	212	638
Orta ve Uzun Vd.				
TOPLAM	3387	4333	5579	7261

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

2- Özel Kesim Dış Borçları

Borçlanma ilişkisinin bir ülkenin özel kesimince, gerçekleştirilmesi halinde bu tür borçlar söz konusudur.

Aslında dış borçların bir kısmı özel kesim tarafından kullanıldığı halde, dış borcun temin edilişi devlet garantisi gerektirdiğinden bunlar kamu kesimi dış borcu olarak gösterilmektedir.

Türkiye'nin özel kesim dış borçları 1963-1970 döneminde toplam dış borçlar içinde yüzde 10,2 oranındadır. 1978 yılında toplam borçlar içinde orta ve uzun vadeli özel kesim borçlarının payı yüzde 2,6'dır. 1979 yılında da aynı düzeyde kalmıştır. Kısa vadeli özel kesim borçlarının toplam borçlar içindeki payı 1978 yılında yüzde 38,3 oranındayken, 1979 yılında kısa vadeli özel kesim borçlarının payı yüzde 18 oranına düşmüştür. Buna daha önce belirttiğimiz gibi kısa vadeli özel kesim DÇM borçlarının, borç ertelemeleri çerçevesinde uzun vadeli borç haline dönüştürülmesi neden olmuştur. 1982 yılında toplam borçlar içinde orta ve uzun vadeli özel kesim borçlarının payı yüzde 5,1, 1985 yılında yüzde 3,4, 1987 yılında da yüzde 3,2 oranındadır. Kısa vadeli özel kesim borçları ise toplam borçlar içinde 1982 yılında yüzde 6; 1985 yılında 11,2 1987 yılında da yüzde 12 oranında pay almıştır (Tablo 16)'da orta ve uzun vadeli özel sektör borçları verilmektedir.

C. Geri Ödeme Şekline Göre Dış Borçlar

Dış borçların geri ödemelerinin en fazla dövizle gerçekleştirildiği, bazen de borç alan ülke parasıyla ya da malla yapıldığı görülmektedir.

1- Dövizle Ödenecek Dış Borçlar

Borcun sağlandığı kaynağa bakılmaksızın, ana para ve faiz ödemeleri dövizle ya da konvertibilitete sahip bir para birimiyle yapılan dış borçlardır.

Türkiye'nin dövizle ödenecek dış borçları 1984-1987 döneminde (Tablo 17)'de verilmektedir. Dövizle ödenecek dış borçların konsolide bütçeden ödenecek kısmı 1984 yılında yüzde 64,4; 1987 yılında 66,7 oranındadır. Diğer kamu sektörü tarafından ödenecek borçların, toplam döviz borçları içinde 1984 yılında yüzde 32,4, 1987 yılında yüzde 28,9 oranında payı bulunmaktadır.

(TABLO 17)

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI* (Dövizle ve TL ile Ödenecek)

YILLAR	DÖVİZLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLAR (Milyon Dolar)				(₺ ₺) TÜRK PARASI İLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLAR (Bin Dolar)		
	TOPLAM	KONS.BÜT. ÖDENECEKLER	DIĞ.KAMU SEK.BORÇ	ÖZEL SEKT. BORÇLARI	TOPLAM	KONS.BÜT. ÖDENECEK.	DIĞ.KAMU SEK.BORÇ
1984	14.991	9.660	4.861	470	56.287	39.944	16.343
1985	17.159	11.081	5.482	596	45.414	37.139	8.275
1986	20.532	13.373	6.431	728	34.540	34.288	252
1987	25.028	16.705	7.246	11077	31.516	31.360	156

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

* Dış Borç rakamlarına, dolar çarpraz kurları esas alınarak hesaplandığından dolar değerindeki değişmelerden doğan stok değerlemesi dahildir.

** Revize edilmiştir.

Dövizle ödenecek dış borçların 1984 yılında yüzde 3,1'i 1987 yılında yüzde 4,3'ü özel kesim tarafından ödenecektir.

2- Türk Lirası ile Ödenecek Dış Borçlar

Borç veren tarafın kabul etmesi halinde, dış borç ana para ve faiz ödemeleri borçlanan ülke parasıyla yapılabilmektedir.

Türkiye'nin Türk Lirası ile ödenecek dış borçları, ekonomik kalkınmaya yardım amacıyla verilen Kalkınma İktisat Fonu (DİF)'nin -ki bu fon daha sonra Uluslararası Kalkınma Örgütü (AİD)'ne dönüşmüştür- kredilerinden doğmuştur. Türkiye'ye II. Dünya Savaşı sonrasında ABD tarafından verilen Marshal yardımları ve tarım ürünleri fazlaları (PL 480) yoluyla verilen krediler de Türk Lirası ile ödenecek dış borçları oluşturmuştur. (Tablo 17)'de TL ile ödenecek dış borçlar verilmektedir. Görüldüğü gibi önemsiz bir tutar oluşturduğu ve ödeme kolaylığı taşıdığından, ihmal edilebilecek düzeyde bulunmaktadır.

D. Borcun Kullanım Yerine Göre Türleri

Dış borçlar verilirken herhangi bir koşula bağlanıp bağlanmamasına göre ayrılmaktadır.

1- Program Dış Borçları

Herhangi bir koşul taşımadan, gelişmekte olan ülkelerin dış finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kredilere program kredileri denilmektedir. Bu tür kredi-

ler herhangi bir projeye bağlı değillerdir; genel olarak dış ödeme açıklarını gidermek, gerekli ithalatın yapılmasını sağlamak üzere ikili anlaşmalar çerçevesinde verilirler.

Türkiye . . . program kredisi niteliğindeki dış borçlarını Planlı Dönem başlarında kurulan Konsorsiyum aracılığıyla temin etmiştir. 1963 yılında program kredilerinin konsorsiyum kredileri içindeki payı yüzde 61, 1971 yılında yüzde 24 oranındadır. 1963-1977 döneminde ise konsorsiyum kredilerinin yüzde 23'ü program kredisi niteliğindedir. (Tablo 18)'de 1983-1987 döneminde program kredilerinin kaynakları görölmektedir. Buna göre ikili anlaşmalar çerçevesinde ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan program kredileri, toplam program ve proje kredileri içinde 1983 yılında, sırasıyla yüzde 7 ve yüzde 28 oranında pay almaktadır.

2- Proje Dış Borçları

Belirli bir projenin finanse edilmesi amacıyla verilen koşullu krediler proje kredileridir. Kredi hangi proje için tahsis edilmiş ise yalnızca o projenin gerektirdiği ithalat için kullanılmak zorundadır.

Türkiye proje kredisi niteliğindeki dış borçlarını konsorsiyum aracılığıyla temin etmiştir. 1963-1977 döneminde konsorsiyum kredileri içinde proje kredilerinin toplam proje ve program kredileri içindeki payı 1983

(TABLO 18)

PROJE VE PROGRAM KREDİLERİ (Taahhüt Bazında)

Milyon Dolar

	1983	1984	1985	1986	1987
PROJE VE PROGRAM KREDİLERİ	1869	2307	4204	5020	6623
Proje Kredileri	1209	1696	3592	4342	4712
Program Kredileri	660	611	612	679	1911
İki Anlaşmalar	144	175	254	121	1490
OECD	144	175	104	6	689
Suidi Arabistan	-	-	150	-	-
Diğer	-	-	-	115	801
Uluslararası	516	436	358	557	411
IBRD	301	376	172	385	159
IDB	90	60	55	11	5
ERF	125	-	130	161	257
OPEC Fonu	-	-	-	-	-

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı.

yılında yüzde 64,6, 1985 ve 1987 yıllarında da yüzde 85 ve yüzde 71 oranındadır. Bu krediler genellikle çok taraflı yardımlar çerçevesinde verilmektedir.

E. Kullanış Prosedürüne Göre Dış Borçlar

1- Bağlı Dış Borçlar

Kredi açan ülkelerin ihracat mallarının satın alınması koşuluyla sağlanabilen kredilere bağlı krediler denmektedir. Bu krediler, gelişmiş ülkelerin uluslararası pazarlarda, karşılaştıkları ihracat sorunlarını bir ölçüde hafifletebilmek için ve dış ödeme açıklarını dengele-

yebilmek amacıyla verilir. Bu tür krediler gelişmekte olan ÷lkelere pahaliya mal olmakta ve çoğu kez düşük kaliteli malları ithal etmek zorunda bırakmaktadır.

Türkiye 1963-1973 yılları arasında konsorsiyum kanalıyla program ve proje kredisi olarak aldığı yardımların yüzde 47'si bağlı yardım niteliğindedir. Planlı dönem boyunca bağlı yardımlar giderek azalmıştır.

2- Serbest Dış Borçlar

Dış borcun herhangi bir kayıt ve koşul bulunmaksızın verilmesi halinde serbest krediler söz konusudur.

Türkiye konsorsiyum tarafından verilen, proje ve program kredisi niteliğindeki dış borçların 1963-1977 döneminde yüzde 53'ü serbest olarak sağlanmıştır.

Tüm anlatılanların dışında göze çarpan röfinansman kredileri ise vadesi geldiği halde ödenmeyen borçların karşılanması ve ertelenmesi amacıyla sağlanan kredilerdir.

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

D I Ş B O R Ç L A N M A N I N T Ü R K İ Y E E K O N O M İ S İ Ü Z E R İ N D E K İ E T K İ L E R İ

I. D I Ş B O R Ç L A N M A N I N B A Z I M A K R O B Ü Y Ü K L Ü K L E R L E İ L İ Ş K İ S İ

A. Dış Borç-Büyüme İlişkisi

Dış borçlar sermaye birikimi sağlayarak gelişmekte olan ülkelerin tasarruf ve döviz yetersizliğini gidermektedir.

Ekonomik büyüme dış borçlar yardımıyla gerçekleştirildiğinde yatırım olanakları arttırılmakta ve sosyal sermayede artış sağlanmaktadır. Böylece dışsal ekonomi olanakları da yükselmektedir. Ayrıca maliyetlerin düşmesi de ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktadır (72).

Türkiye ekonomisinde hedeflenen kalkınma ya da büyüme hızının sağlanabilmesi, dış borçlanmayı gerekli kılmaktadır. Planlı dönemin başlangıcından günümüze kadar

---

(72) PİRİMOĞLU, s.49.

geçen süre içinde yurtiçi tasarrufların büyüklüğü yüksek bir büyüme hızını gerçekleştirecek ve gerekli yatırımları karşılayacak düzeyde olmamıştır. Ele aldığımız dönem içinde ortalama yüzde 5,5 oranında bir büyüme hızı gerçekleştirilmiştir. 1970 yılından sonra ulaşılan, yüksek oranlı büyüme hızları, özellikle 1984 yılından sonra da aynı düzeyini korumuştur. Fakat yüksek büyüme hızlarının gerçekleştirilmesi genellikle dış borçlarla finanse edilmiş, bu dönemde dış borçlara olan ihtiyaç artmış ve süreklilik kazanmıştır.

B. Dış Borçlar-Yatırım-Tasarruf İlişkisi

Bir ülkeye dış borçlanma yoluyla kaynak girişi ekonominin tüketim ve yatırım dengelerini değiştirmektedir. Çünkü ülkeye net kaynak-dış borç-girişi, cari işlemler açığını büyütmede ve tüketimin kısılıp iç tasarrufların arttırılmasına gerek duyulmadan yatırımları artmakta ve büyüme hızlanmaktadır.

Planlı dönemi kapsayan 25 yıllık süre içinde Türkiye'de yurtiçi tasarrufların büyüklüğü, yüksek bir büyüme hızını gerçekleştirecek yatırımları karşılayacak düzeyde olmamıştır. Dönem içinde özellikle 1970 yılından sonra yatırımların GSMH içindeki payının arttığı görülmektedir. Fakat, marjinal tasarruf eğiliminin düşük düzeyde olması nedeniyle dış borçlanma ihtiyacı artmaktadır.

Türkiye ekonomisinde 1963-1987 dönemi boyunca yüksek bir marjinal sermaye/hasıla oranı söz konusu olmaktadır. Marjinal sermaye/hasıla oranının yüksek seyir izlemesi ise GSMH'da bir birimlik artışın gerçekleştirilebilmesi ve daha fazla miktarda yatırım yapılmasını gerektirmektedir. Fakat iç tasarrufların yetersiz olması dış borçlanmaya başvurulmasına neden olmaktadır.

(Tablo 19)'da 1963-1987 döneminde Türkiye'nin sürekli bir şekilde kaynak dengesi açığıyla karşılaştığı görülmektedir. Planlı döneme girildiğinde bu açık yüzde 4,4 oranındadır. 1973 yılı dışında yatırımların GSMH'ya oranı, tasarrufların GSMH'ya olan oranından yüksek düzeydedir. 1977 yılında kaynak açığının en yüksek düzeyine ulaştığı ve yatırımların GSMH'daki payı yüzde 24,9 iken, tasarrufların GSMH'daki payı da yüzde 18 oranında olmaktadır. Bu durumda kaynak dengesindeki açık GSMH'nın yüzde 6,9'una ulaşmaktadır.

Özetle, Türkiye'nin ekonomik göstergeleri, marjinal tasarruf eğilimi ve marjinal sermaye/hasıla katsayısı dış borçlanma ihtiyacını azaltacak oranlarda gelişmemektedir.

Burada belirtilmesi gereken, son 5 yılda Türkiye'nin dış borçlanmalar yoluyla önemli yatırımlar yaptığı fakat verimliliği uzun sürede alınan yatırımlarda da bulunduğu konusundadır. Bu ise kalkınmanın dış borçlarla, başka ülke kaynaklarıyla gerçekleştirildiğinin bir göstergesi olmaktadır.

C. Dış Borç-İthalat İhracat İlişkisi

Türkiye'de yatırım harcamaları ve yatırımların gerektirdiği ithalat, sürekli olarak ekonominin mali gücünü aşacak ölçüde gerçekleşmiştir. Çalışmamızın İkinci Bölümünde yer alan (Tablo 6)'da ithalat-ihracat dengesizliğinden doğan açığın ithalat lehine gerçekleştiği görülmektedir. Bu açık süreklilik kazandığından yıllar itibariyle dış borç ihtiyacı da artış göstermiştir.

Türk ekonomisi özellikle enerji kaynağı olarak petrole bağlı olmasından dolayı ithalat giderleri artmakta ve bunu karşılayacak döviz gelirlerinin de ihracat gelirleriyle karşılanamaması sonucu dış borç ihtiyacı doğmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlayan zorunlu ithalat giderlerinin karşılanması da dış borçlanmayı gerekli kılmaktadır. 1973 sonrası, petrol fiyatlarındaki önemli yükselme döviz kıtlığı yaratmış, bu da dış borçlanmanın artmasına neden olmuştur.

Türkiye ekonomisinde ihracatın ithalatı karşılama oranı 1963 yılından 1970'lere kadar yüzde 60'ların üzerinde seyrettiği halde, (1973 yılı dışında) 1980 yılı sonuna dek sürekli düşme eğilimi göstermiştir.

Türkiye'nin izlediği ekonomi politikaları sonucu, ithalat planlı dönemden itibaren sürekli yükselmiştir. Örneğin 1963 yılında GSMH'nin yüzde 9,2'sini oluşturan ithalat, 1980 yılında GSMH'nin yüzde 13,5 ve 1987 yılında da yüzde 21,9'una ulaşmaktadır.

(TABLO 19)
TÜRKİYE'NİN DİŞ BORÇ GÖSTERGELERİ

Yıl	Milyon TL		(%)				Milyon D. (%)		
	GSMH (Cari F)	Top.Yat/ GSMH	Top.Tas/ GSMH	KAYNAK DENGESİ	İth./ GSMH	İhr./ GSMH	İhr./ D.Brç	Top. Re- zerv	Top. Rez./ İth.
1963	66.8	16.9	12.5	-4.4	9.2	4.9	9.8	36	5.2
1964	71.3	16.5	15.1	-1.4	6.7	5.1	11.9	50	9.3
1965	76.7	16.5	15.7	-0.8	6.7	5.4	11.5	60	10.4
1966	91.4	18.8	17.2	-1.6	7.0	4.8	11.6	25	3.4
1967	101.5	18.5	17.4	-1.1	6.0	4.6	11.7	45	6.5
1968	112.5	20.0	18.2	-1.8	6.1	3.9	11.8	40	5.2
1969	124.9	20.1	18.5	-1.6	5.7	3.8	11.6	169	21.0
1970	147.7	19.8	18.4	-1.4	9.0	5.9	18.2	402	42.4
1971	192.6	18.6	17.8	-0.8	9.0	5.2	16.1	748	63.8
1972	240.8	20.1	20.0	-0.1	9.0	5.1	14.7	1312	83.9
1973	309.8	18.1	20.3	+2.2	9.4	5.9	14.7	2039	97.7
1974	427.0	20.7	18.4	-2.3	12.3	5.0	11.5	1608	42.5
1975	535.7	22.4	17.4	-5.0	12.6	3.7	12.5	1192	25.1
1976	674.9	24.7	19.3	-5.4	12.4	4.7	17.7	1080	21.0
1977	872.9	24.9	18.0	-6.9	11.7	3.5	23.6	630	10.8
1978	1.290.7	18.5	15.8	-2.7	8.5	4.2	28.0	711	15.4
1979	2.199.5	18.2	16.1	-2.1	9.5	4.2	28.8	706	13.9
1980	4.435.1	21.3	15.8	-5.5	13.5	4.9	25.9	1209	15.2
1981	6.553.5	21.4	17.9	-3.5	15.0	7.9	26.1	1657	18.5
1982	8.735.0	19.9	17.7	-2.2	16.2	10.5	32.4	1979	22.3
1983	11.551.8	20.0	16.4	-3.6	17.9	11.1	35.6	2089	22.6
1984	18.374.8	19.3	16.5	-2.8	21.3	14.1	42.2	3482	32.3
1985	27.789.4	20.8	18.9	-1.9	21.1	14.8	47.3	3279	28.9
1986	39.177.1	24.6	22.0	-2.6	18.9	12.7	53.4	4347	39.1
1987	55.757.2	25.0	23.5	-1.5	21.9	15.8	59.5	5212	26.8

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Yıllıkları DİE, DPT ve (Tablo 5- Tablo6)

verilerinden.

Türkiye'nin ithalatının GSMH içinde yüksek orana ulaşması döviz ihtiyacının artmasına dolayısıyla dış borçlara daha fazla başvurulmasına neden olmaktadır.

Bu arada 1980 yılından sonra ihracata yönelik bir politika izlenmeye başlanması, ihracatın GSMH içindeki payını 1963-1987 dönemi boyunca ilk kez yüzde 10'un üzerine çıkarmıştır. İhracat, GSMH'dan 1963 yılında yüzde 4,9 oranında, 1973 yılında yüzde 5,9 ve 1985 ile 1987 yıllarında da yüzde 14,8 ve yüzde 15,8 oranında pay almıştır. Bu gelişmeler dış borçların azalmasına neden olmasa da dış borç sağlama konusunda başka bir deyişle kredi alabilirliği konusunda olumlu etki yaratmaktadır.

D. Dış Borç-Döviz Gelirleri İlişkisi

Türkiye'nin döviz gelirleri ya da altın ve konvertibil döviz toplamını veren net rezerv durumu ile toplam ithalat arasındaki oran dış borç durumuyla ilgili bir göstergedir. 1970 yılına kadar bu oran küçük miktarlarda iken 1970-1974 döneminde olumlu yükselişler kaydetmiştir. Özellikle 1973 yılında yüzde 97,7 oranına ulaşmıştır. (Tablo 19)'da yıllar itibariyle net rezerv/ithalat oranı verilmekte ve ithalat hacminde artış olduğu yıllarda toplam rezervlerin ithalatı karşılama oranı düşmektedir.

Dış borçların arttığı ve dış borç ödemelerinin yoğunlaştığı son yıllarda mal ve hizmet ihracatıyla sağlanan döviz gelirleri de azalmakta, ülkeden net kaynak çıkışı gerçekleşmektedir.

E. Dış Borç-GSMH İlişkisi

GSMH'nin artışı gerek döviz yetersizliği, gerekse iç tasarruf yetersizliğinin dış borçlar yoluyla giderilmesi sonucu sağlanabilmektedir.

Türkiye'nin ekonomik göstergeleri incelendiğinde dış borçların GSMH'dan daha hızlı büyüdüğü ortaya çıkmaktadır. Bu ise dış borç ihtiyacını daha da arttırmakta, borç ödemelerinin zorlaşmasına ve borcu borçla ödemeye duruma gelmesine neden olmuştur.

F. Dış Borç-Enflasyon İlişkisi

Enflasyon oranlarının artması borç veren ve alan ülkeler arasındaki ilişkilere önemli ölçüde yansımaktadır (73).

1973 yılı sonrası petrol fiyatlarının yükselmesi 1970'lerden sonra enflasyon oranlarının hızla yükselmesine neden olmuştur. Enflasyondaki artışlar reel faiz oranlarını ve devlet borçlarının GSMH içindeki payını geçici olarak düşürmüştür. Bu ise bir çok ülkeyi borçlanmanın zararlı olmadığı yönünde yanlış bir düşünceye yöneltmiştir. Oysa artan enflasyon, kişilerin aktiflerini kısa vadeli değişken faizli alanlarda değerlendirmelerine yol açmıştır. Artan ekonomik bunalım maliyeti yüksek toplumsal harcamaların finansmanını olanaksız hale getirmiştir (74).

(73) GÜRBÜZ, "Uluslararası Kredi Değerliliği ve Türkiye'nin Durumu I", s.34.

(74) Dündar SAĞLAM, "Dünyada ve Türkiye'de Devlet Borçlarındaki Artışlar ve Doğurduğu Tehlikeler", BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ, S.7, Temmuz 1985, s.28.

Türkiye petrol fiyatlarının yükselmesinden sonra az da olsa istikrarın sağlandığı 1974 ile borç ertelemelerine kadar geçen süre içinde gerekli parasal ve yapısal ayarlamaları yapmamıştır.

Türkiye'nin dış borçları özellikle son yıllarda yoğun bir seyir izlemektedir. Bu iç tasarruf oranının düşmesine, tüketim eğiliminin artmasına ve enflasyon baskısının artmasına yol açmıştır. Dış borçların yükseldiği dönemde enflasyon oranının yükselmesi de doğal karşılanmaktadır. Özellikle Türk Lirası'nın devalüe edilmesi sonucu, kamu kesiminin ithal ettiği mal fiyatları yükselmekte, bu ülke içinde fiyat artışlarına neden olmaktadır. Dış borçlar aslında ilk aşamada enflasyonist baskıyı azaltıcı etki yaratmaktadır. Fakat dış borçlar ve bunların faiz yükleri birikimli olarak arttıkça ekonomideki enflasyonist baskılar şiddetlenmektedir.

II. DIŞ BORÇLANMANIN MALİYETİ VE GETİRİSİ

A. Dış Borçlanmanın Maliyeti

Gelişmekte olan ülkeler dış borçları kullanmakla borç yükü altına girmektedirler. Dış kaynaklardan dış borçlar, vadeleri geldiği zaman faiz ve ana paralarıyla birlikte ödenmek zorundadır ki yeniden borçlanma olanağına sahip olunabilsin.

Türkiye dış borçları, borçlarının aldığı ve ödeyeceği konvertibl dövizin diğer dövizlere göre kur değişim-

lerinden olumlu ve olumsuz bir şekilde etkilenmektedir.//
1987 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin dış borçlarının yüzde 57,2'si dolar dışı para birimlerinden oluşmaktadır. Bu ise geçen yıl ABD Doları'nın diğer para birimleri karşısın-
da değer kaybetmesi sonucu Türkiye'nin dış borç miktarının artmasına yol açmıştır. Eğer Türkiye'nin dış borçları 1986 yılı sonu kurları esas alınarak yapılırsa, dış borçların yıllık artış hızının yüzde 22,6 oranında değil de yüzde 11 oranında olduğu görülür. Türkiye'nin borçlanmalarını en fazla ABD Doları, F.Alman Markı ile yapmaktadır.

Türkiye'nin dış borçlanma sonucu gerçekleştirdiği yatırımlar dış borç maliyetini, başka bir ifadeyle borç faiz ve ana para ödemelerini aşacak düzeyde olduğu sürece sorun yaratmamaktadır. Amaç, ülke ekonomisinin kendi kendini yönetecek bir gelişme düzeyi için gerekli sermaye ile iç tasarruf ve yatırım kapasitesi arasındaki açığı kapatacak miktarda dış borçlanma olmaktadır. Dış borçların ülkeye fazla bir külfet yüklememesi ihracat gelirlerini artırıcı etkisine, kısa vadeli ve yüksek faizli borçlardan daha az yararlanmasına bağlıdır.

B. Dış Borçlanmanın Getirisi

Dış borçlar ekonomik ve toplumsal yönüyle ülkeye yararlı olmaktadır.

Türkiye bilindiği gibi yatırımlarını gerçekleştirmek ve döviz gelirlerinin yeterli olmamasından dolayı cari

işlemler dengesini sağlamak üzere dış borçlanmaya başvur-
maktadır. Türk ekonomisi üzerinde üretim artışı ile birlik-
te belirli projelerin gerçekleştirilmesini sağladığı ölçüde
yararlı olmuştur. Ayrıca üretim artışıyla birlikte ihracat
artışı sağlanarak ödemeler dengesi açığı sorununa çözüm ol-
muştur.

Dış borçlanmanın getirisi, Türk ekonomisi üzerinde
dış borçların katkısı, borç ödeme kapasitesi yardımıyla öl-
çülmektedir. Dış borçlarda yapılan yatırımın ihracatı art-
tırma ve ithalatı azaltma biçiminde bir döviz kazancı sağ-
laması büyük önem taşımaktadır. Bir bütün olarak ve uzun
vadede dış borçlanma, ekonominin verimliliğine yaptığı kat-
kı ve borç ödemelerini gerçekleştirdiği ölçüde getiri sağ-
lamaktadır.

Türkiye'nin bu bağlamda ihracat gelirlerinin dış
borç anapara ve faiz ödemelerini karşılama oranı 1977'le-
re dek düşme göstermektedir. Ayrıca dış borç ödemeleri ih-
racat gelirlerinin yaklaşık yüzde 45-50'si oranında seyret-
tiği görülmektedir.

III. DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ

A. Dış Borç Anapara Ödemeleri

Türkiye'nin 1963-1978 döneminde dış borçlarının al-
dığı görünüm (Tablo 20)'den izlenmektedir. Dış Borçların

ana para ödemeleri de artış kaydetmiştir. Toplam borç ödemelerinin önemli bir kalemini oluşturan anapara ödemeleri 1963 yılında borç ödemelerinin yüzde 79'unu, 1977 yılında yüzde 37'sini ve 1987 yılında da yüzde 52'sini oluşturmakta ve görüldüğü gibi yıllar itibariyle artmaktadır.

(Tablo 23)'de dış borç anapara taksitlerinin gelecek yıllarda ödenecek miktarı verilmektedir. 1988-1992 döneminde kamu sektörünün, Merkez Bankası'nın ve özel sektörün borç anapara ödemeleri giderek azalmaktadır. Toplam borç ödemelerinin içinde anapara ödemeleri 1988 yılında yüzde 67, 1992 yılında yüzde 73 oranında pay almaktadır.

B. Dış Borç Ödemeleri

Türkiye'nin dış borç faiz ödemeleri anapara ödemelerinin toplam ödemeler içindeki payı azaldığı sürece artış göstermiştir. Dış borçların faiz ödemeleri (Tablo 20)'de verilmektedir. Faiz ödemelerinin borç servisi içindeki payı 1972 yılından sonra artmaktadır.

Faiz ödemelerinin ihracat içindeki payı 1977 yılından sonra artarken; borç servisi içindeki payı da 1973 yılından itibaren artmıştır. Bunda 1973 yılından itibaren kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanmalara başvurulması büyük etkindir.

Anapara ve faiz ödemelerinin toplamını oluşturan dış borç servisi ise yine (Tablo 20)'de görüldüğü gibi artmaktadır. Borç ödeme gücünün önemli bir göstergesi olan

(TABLO 20)

TÜRKİYE'NİN İHRACATI İÇİNDE DİŞ BORÇ ÖDEMELERİ
(Milyon Dolar)

%

Yıl	Toplam Dış Borç Miktarı	Dış Borç Anapara ve Fa. Öd.	Dış Borç Anapara Ödeme-leri	Anapara Ödeme-leri	Faiz Öde-mel.	Borç Serv. İhracat	Faiz Ö. Borç Ser.	Faiz Öde. İhr.
1963	857	381	127	100	27	33.3	21.2	7.0
1967	1.441	522	133	79	54	25.47	40.6	10.3
1972	2.538	885	297	235	62	33.5	20.8	7.0
1973	3.263	1.317	131	72	59	9.97	44.9	4.4
1974	3.496	1.532	228	126	102	14.88	44.7	6.6
1975	4.734	1.401	242	118	124	17.27	51.2	8.8
1976	7.313	1.960	336	119	217	17.14	64.5	11.0
1977	11.643	1.753	583	214	369	33.25	63.2	21.0
1978	15.053	2.288	663	256	407	28.97	61.4	17.7
1979	15.299	2.261	1090	544	546	48.20	50.0	24.1
1980	15.173	2.910	1244	576	668	42.74	53.7	22.9
1981	15.519	4.703	1744	551	1193	37.08	68.4	25.3
1982	17.619	5.746	2317	852	1465	40.32	63.2	25.4
1983	18.385	5.728	2535	1093	1442	44.3	56.9	25.1
1984	21.258	7.134	2693	1107	1586	37.74	58.9	22.2
1985	25.349	7.959	3611	1858	1753	45.37	48.5	22.0
1986	31.228	7.457	4279	2145	2134	57.38	49.8	28.6
1987	38.304	10.190	5164	2657	2507	50.67	48.5	26.0

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yıllık Ekonomik Raporları, DİE verilerinden.

borç servisinin ihracat gelirlerine oranı ise 1979 yılından itibaren yükselmektedir. Borç karşılama oranı olarak adlandırılan borç ödemelerinin mal ve hizmet ihracatı gelirlerine olan oranı 1963 yılında yüzde 33,3, 1973 yılında 9,9, 1977 yılında 17,1, 1980 yılında 42,7, 1985 yılında ise 45,3 olmuştur. 1985 yılında ertelenen borçların geri ödemeleri başladığından borç karşılama oranı (borç servisi/ihracat) 1986 yılında yüzde 57,3, 1987 yılında da 50,7 oranına ulaşmıştır.

1988-1992 yıllarında borç servisi ise (Tablo 23)'de verilmektedir.

Ayrıca (Tablo 22)'de dış borç ödemeleri toplam döviz gelirlerine oranlanarak verilmektedir. Faktör dışı gelirlerini de kapsayan döviz gelirleri dış borç karşılama oranını iyileştirmektedir.

C. Borç Ertelemeleri

Türkiye 1978, 1979 ve 1980 yıllarında önemli borç ertelemelerinin sağlandığı anlaşmalar yapmıştır. Borç ödeme sorunlarının 1980'lerde ekonomik, siyasi ve toplumsal dengeleri de zorlayan bir düzeye ulaşması bunu gerektirmiştir. Böylece toplam 4 milyar 642 milyon dolarlık dış borç ertelenerek daha doğrusu uzun vadeli bir yapıya kavuşturularak ekonominin borç yükü hafifletilmiştir.

Türk Lirası'nın devalüe edilmesi sonucu kamu sektörü gelirleri özel sektöre kaymaktadır.

(TABLO 21)

TÜRKİYE'NİN GSMH İÇİNDE DİŞ BORÇLARIN PAYI

YILLAR	GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA Milyon TL.	Milyon Dolar	DİŞ BORÇLAR Milyon Dolar	Dış Dış Borç/ GSMH %	Dış Borç Yıllık Artış %
1963	66.801.4	7.422.4	728	9.8	-
1964	71.312.8	7.923.6	946	11.9	29.9
1965	76.726.3	8.525.1	985	11.5	4.1
1966	91.419.0	10.157.7	1187	11.6	20.5
1967	101.480.6	11.275.6	1329	11.7	11.9
1968	112.493.4	12.499.3	1481	11.8	11.4
1969	124.892.9	13.977.0	1619	11.6	0.3
1970	147.776.1	9.951.3	1816	18.2	12.1
1971	192.602.3	12.969.9	2095	16.1	15.3
1972	240.809.2	17.200.7	2538	14.7	21.1
1973	309.829.4	22.130.7	2538	14.7	28.5
1974	427.097.0	30.507.0	3496	11.5	7.1
1975	535.771.0	37.598.0	4734	12.5	35.4
1976	674.985.7	41.283.5	7313	17.7	54.4
1977	872.893.8	49.177.1	11643	23.6	59.2
1978	1.290.723.4	53.690.7	15053	28.0	29.2
1979	2.199.520.0	52.962.2	15299	28.8	1.6
1980	4.435.153.0	58.480.4	15173	25.9	0.9
1981	6.553.596.2	59.502.4	15519	26.1	2.2
1982	8.735.010.4	54.308.7	17619	32.4	13.5
1983	11.551.860.1	51.570.8	18385	35.6	4.3
1984	18.374.839.9	50.362.7	21258	42.2	15.6
1985	27.789.414.8	53.612.3	25349	47.3	19.2
1986	39.177.169.6	58.526.7	31228	53.4	23.1
1987	55.757.220.2	64.428.3	38304	59.5	22.6

Kaynak: DİE verileri, T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporlar.

(TABLO 22)

DIŞ BORÇ SERVİSİ (Milyon Dolar)

YILLAR	DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ (Anapara+Faiz)	DÖVİZ GELİRLERİ (*)	DIŞ BORÇ / DÖVİZ ÖDEMELERİ / GELİRİ (%)
1981	1.744	7.818	22,3
1982	2.418	10.117	23.9
1983	2.522	9.515	26.5
1984	2.693	11.656	23.1
1985	3.611	13.185	27.4
1986	4.279	12.551	34.1
1987	5.164	14.716	35.0

Kaynak: Merkez Bankası

(*) İhracat, Turizm ve Dış Seyahat Gelirleri, İşçi Dövizleri ve Navlun Gelirleri kapsamıdır.

(TABLO 23)

DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ PROJEKSİYONU (*)

(Milyon Dolar)

	1988	1989	1990	1991	1992
TOPLAM	5.808	5.628	5.131	4.756	4.709
Ana Para	3.939	3.756	3.384	3.263	3.463
Faiz	1.869	1.872	1.747	1.493	1.246
Kamu Sektörü					
Ana Para	2.559	2.724	2.870	2.977	2.961
Faiz	1.607	1.706	1.635	1.419	1.198
Merkez Bankası					
Ana Para	911	802	289	134	363
Faiz	169	94	57	35	23
Özel Sektör					
Ana Para	469	230	225	152	139
Faiz	93	72	55	39	25

Kaynak: Merkez Bankası

(*) Ana para ödemelerine IMF, faiz ödemelerine kısa vadeli faiz ödemeleri dahil edilmemiştir.

Dış borç servisinin GSMH'nin yüzde 10,1'e ulaşması kişi başına düşen borcu ödemelerinin artmasına yol açmaktadır. (Tablo 21)'de de dış borç/GSMH oranı 1983-1987 döneminde yüzde 36'dan yüzde 59'a çıkmıştır. Ayrıca kısa vadeli borçların toplam borçlar içindeki payı artmış ve borç ertelemelerinin etkisiyle borç servisleri net borçlanmalardan daha fazla olmaktadır.

Türkiye'de özellikle son yıllarda yapılan dış borçlanmalar, üretim artışları sağlamak üzere kullanılmamıştır. Dış borçlanma daha çok cari ticaret açıklarını kapatmak, vitrinleri ithal mallarıyla doldurmak amacıyla kullanılmıştır.

İhracat yoluyla kazanılan dövizlerin, en çok özel sektörü ilgilendirmesi, büyük ihracatçı firmalar içinde kamu kesimine ait işletmelerin çok az yer almasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ihracattan sağlanan gelirlerin (vergi gelirlerinin) düşük düzeyde olması, dış borç yükünün kamu sektörü üzerine binmesine yol açmaktadır. İhracat artışı borç ödemelerinin karşılanmasına yetmemektedir.

S O N U Ç

Daş borçlar, gelişmekte olan ÷lke ekonomilerini sağlandığı kaynaklar, kullanıldığı alanlar ve ödendikleri dönemlerde yarattığı etkiler açısından çeşitli yönleriyle ilgilendirmektedir.

Uluslararası ilişkiler, para ve mal hareketlerinin belirlediği çerçevede, ÷lkeler arasındaki ekonomik farklılıkların giderilmesine ve yakınlaşmaların doğmasına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir görünüm kazanan uluslararası ilişkiler içinde yerini almıştır.

1950'lerde ABD ekonomik destek kampanyasına girişmiş, Türkiye de bu yardımlardan Marshall Planı ve Truman Doktrini çerçevesinde daş borç almış, böylece yoğun bir borçlanma dönemine girmiştir. 1960 yılına kadar herhangi plan ya da programa bağlı olmadan borç alınmış ve daş borç ihtiyacı 1963 yılından itibaren Planlı Dönem'in politika-

larına uygun olarak önceden saptamaya başlamıştır. Kalkınma hızının iç tasarruflarla karşılanamadığı ölçüde dış finansmana başvurulmakta ve bu ihtiyacın dönemler itibariyle azalması hedeflendiği halde gerçekleşmediği görülmektedir.

Planlı Dönem'in başlangıcından günümüze kadar uzanan süreç içinde, ikili-çoklu anlaşmalarla, uluslararası piyasalarla ve özel kesimden temin edilen dış borçlara, ülke içinde miktar ve yararlanacak kesim gibi konularda hiçbir sınırlama getirilmemiştir. Bu konuda tek sınırlama dış borcu veren ülke, kuruluş, piyasa ya da kesimden gelmiştir. Çünkü Türkiye borç geri ödemelerinde tikanıklıkla karşılaşmış ve 1970'lere kadar iki kez, 1958 ve 1969 yıllarında olmak üzere borç ertelemelerinde bulunmuştur. 1978 ve izleyen iki yılda da tekrarlanan üç borç erteleme ise ülkemiz hakkında özellikle kredi alabilirliği konusundaki güveni sarsmıştır. Böylece gerek ülke içindeki gelişmeler, gerekse uluslararası gelişmeler doğrultusunda meydana gelen borçlanma zorlukları, bundan sonraki dönemde daha dikkatli olunmasını gerektirmiştir.

Türkiye 1973 yılından sonra ekonomide düşük oranlı büyüme hızı, yüksek enflasyon ve artan işsizlikle birlikte, önemli ölçüde döviz tikanıklığı yaşamıştır. Ülkemizde yaşanan ekonomik bunalım dış borçlanmayı tercih olmaktan çıkarıp zorunlu bir hale getirmiştir.

Türkiye'nin dış finansman ihtiyacı ekonominin dengeli ve kararlı bir biçimde gelişmesini engelleyen yurtiçi

tasarruf yetersizliği ile döviz açıkları sonucunda doğmuş, bu arada dış borçlanma konusunda aşırıya kaçılması, yine dış borçlanmayla çözümlenmeye çalışılmıştır; öyle ki dış borç ödemeleri için de dış borçlanmaya gidilmesi bunun en somut örneğidir.

Ülkemizin dış borçları, sağlandığı kaynak itibariyle değişirken dış borçların niteliği ve yapısı da yeni bir görünüm kazanmıştır. Örneğin uzun vadeli borçlanmaların yerini kısa vadeli, yüksek faizli krediler almıştır.

1970'in ikinci yarısından itibaren dış borçlar ikili anlaşmalar çerçevesinde resmi kaynaklardan değil, borç ihtiyacının ivedi bir duruma gelmesi sonucunda ticari kesimden sağlanmaya başlamıştır.

Sonuçta hem kısa vadeli - yüksek faizli, hem de ticari kesimden sağlanan dış borçlar, ülke içinde daha çok uzun vadeli ve verimliliği uzun vadede sağlanan yatırımlara kanalize edilmiştir. Bu durum ise alınan dış borcun geri ödenmesinde önemli sorunlar yaratmıştır. Dolayısıyla genel bir borç yönetimi uygulanmamış olması, dış borcun sınırsız olarak sağlanması ve vade yapısının dış borçtan sağlanacak getiriyi silecek ya da sonuç elde edilmesine süre tanımayacak şekilde gelişmesi en önemli sorunu oluşturmuştur. Bu arada, son yıllarda ülkemizde devlet güvencesi altında, dış borç temin eden kamu kuruluşları ve belediyeler gibi yerel yönetimlerin borçlanması, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Son yıllarda özellikle belediyeler, sağladıkları dış borçları hizmet yarışına girerek genellikle şehirlerin güzelleştirilmesi gibi verimi gelecekte alınacak yatırımlarda kullanmışlardır. Kamu kuruluşları ise yine alt-yapı yatırımlarında kullanmak üzere kısa vadeli dış borçlara başvurumaktadırlar.

Görüldüğü gibi ülkemiz yüksek bir büyüme hızı sağlamak pahasına da olsa dış kaynaklara fazlasıyla başvurmakta, bu ise ekonomiye ağır bir yük getirmekte, iç tasarrufunun düşmesine, genel tüketim hacminin artmasına ve enflasyon baskısının yükselmesine neden olmaktadır.

(Dış borç faiz ödemelerinin borç ödemeleri içinde yüzde 48,5 oranında pay aldığı; GSMH içinde dış borçların yüzde 60 oranına ulaştığı ve ihracat gelirlerinin yaklaşık dört katına yükseldiği bir ekonomi dış borçlarla ilgili pek çok önlemin alınması gereğini ortaya koymaktadır.)

Türkiye kısa vadeli borçlanmalara daha az başvurmak ve kamu kuruluşları ile yerel yönetimlerin borçlanmalarına bir denetim getirmek zorundadır. Türkiye'nin dış borç ihtiyacının azalması, dışa dönük sanayileşme politikalarının sürdürülerek döviz gelirlerinin arttırılmasına bağlı olmaktadır. Başka bir deyişle, borçlanmaya daha az başvurulması, üretimi sınırlamayan bir düzeyde ithalatın daraltılması, ihracatı uyaran istikrar politikalarının uygulamaya konarak döviz dengesinin sağlanmasıyla olanaklıdır.)

K A Y N A K L A R

- AKGÜÇ, Öztin : Türkiye'de Dış Borçlanma Politikası, TÜRK EKONOMİSİNDE TASARRUF AÇIĞI ve DIŞ FİNANSMAN SORUNLARI, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1975.
- AKTAN, Okan : Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Bunalımı ve Türkiye, H.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, C.3, S.1-2 (1985).
- ALPAR, Cem : Dış Borç Sorunu, EKONOMİK YAKLAŞIM DERGISİ, Y.1, C.1, S.3.
- ARTAM, Evren : Uluslararası Para ve Sermaye Piyasalarından Kaynak Bulma Sorunu, 2. TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, DPT.Ya.No.1783, 1981
- AVRAMOVIĆ, D. : Economic Growth and External Debt, 1964.
- ATIYAS, Şebnem : Bir Yılda 5,5 Milyar Dış Borç, CUMHURİYET GAZETESİ, 7 Şubat, 1989.
- _____ : Borç Gırtlığı Aştı, CUMHURİYET GAZETESİ, 11 Eylül, 1988.

- BAŞAK, Zafer : Dış Yardım ve Ekonomik Ekonomik Et-
kileri Türkiye 1960-1970, H.Ü.Yay.
C.16, 1977.
- BAŞKAYA, Fikret : Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, Bir-
lik Yayınları, Ankara, 1986.
- BOROTAV, TÜRKCAN,
ERDOST ve DİĞERLERİ : IMF, İstikrar Politikaları ve Türki-
ye, B.1, Savaş Yayınları Güncel So-
runlar Dizisi 2, Ankara, 1982.
- BULUTOĞLU, Kenan : 100 Soruda Türkiye'de Yabancı Serma-
ye, B.1, İstanbul, 1970.
- BULUTOĞLU, Kenan-
ONUR, İlhan : Türkiye'de Dış Borçların Geleceği-
Bir Model, İKTİSADİ GELİŞME ve DIŞ
YARDIM, İ.Ü. İktisat Fakültesi Ma-
liye Enstitüsü Ya.No.1442-250/40,
İstanbul, 1969.
- CELASUN, Merih : Dış Borç Sorunu, DIŞ TİCARETTE DU-
RUM DERGİSİ, s.5, (Temmuz, 1987).
- DİRİMTEKİN, Halil : Türkiye Ekonomisi, Ankara, 1987.
- ERGEL, Gazi : Dış Yardım ve Krediler, 2.TÜRKİYE
İKTİSAT KONGRESİ, Dış Ekonomik İ-
lişkiler Komisyonu Tebliğleri, DPT
Ya.No.1783, 1981.
- ERSAN, İhsan : Euro-Pazarlar ve Türkiye, Finans
ve Finanslar Kurumlar Yönetimi Ens-
titüsü Yayınları No.2, İstanbul,
1979.
- GÖRGÜN, Sevim : Türkiye'nin Dış Borçları (1923-
1970), TÜRKİYE EKONOMİSİNİN 50.YILLI
SEMİNERİ, Bursa İ.T.İ.A. Ya.No.4,
İstanbul, 1973.

- GÜRBÜZ, A.Osman : Uluslararası Kredi Değerliliği ve Türkiye'nin Durumu I, YENİ İŞ DÜNYASI DERGİSİ (Temmuz, 1984).
-
- HAYTER, Teresa (Çev. Sonay ÖZDEMİR) : Emperyalizmin Yardımı, B.1, Yöntem Ya.No.5, Bilim Araştırma Belgeler Dizisi No.1.
- İNCE, Macit : Devlet Borçlanması B.3, Ankara, 1976.
- KARLUK, Rıdvan : Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılatabileceği Dış Ticaret Sorunları, E.İ.T.İ.A. DERGİSİ, (Ocak) 1980.
- KAZGAN, Gülten : Dış Açık Büyüme, Altın Kitaplar Bilimsel Sorunlar Dizisi, B.2, 1988.
- KEPENEK, Yakup : Türkiye Ekonomisi Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla, Savaş Ya. İktisat Dizisi 1, Ankara, 1984.
- KUMBARACIBAŞI, Onur : Türkiye'nin Dış Yardım Sorunu, KONFERANSLAR 2, A.İ.T.İ.A. Ya.No.40, Maliye ve Vergi Hukuku Enstitüsü, Ya.No.f, Ankara, 1971.
- MANISALI, Erol : Gelişme Ekonomisi, B.3, İstanbul, 1982.
- MEIER, Gerald M. (Çev.Ömer Faruk BAPTEL) : Dış Yardım ve Borçlanma, AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER MALİYESİNDE SEÇME YAZILAR, İstanbul, 1978.

- ÖKSÜZ, Suat : Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dış Açık, Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi: Türkiye Deneyimi, 2. TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, DPT Ya.No.1783, 1981.
- ÖNERTÜRK, Pınar : Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi, MALİYE DERGİSİ, S.38, (Mart-Nisan, 1979).
- ÖNGÜT, İbrahim : Dış Borçlanma ve Yabancı Sermaye Politikaları, TÜRK EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMA SORUNLARI, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1979.
- ÖZOL, Ertuğrul İhsan : Dış Yardımlar, 2. TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım, 1981, DPT Ya.No.1783.
- PIRİMOĞLU, Abdülbaki : Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahlil Denemesi (1963-1980) Atatürk Üniv. Ya.No.600, Erzurum, 1982.
- SAĞLAM, Dündar : Dünya'da ve Türkiye'de Devlet Borçlarındaki Artışlar ve Doğurduğu Tehlikeler, BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ, S.7, Temmuz, 1985.
- SEYİDOĞLU, Halil : Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, B.4, Ankara, 1982.
- TUNCER, Baran : Türkiye'nin Dış Ödemeler Açığı ve Dış Kaynaklar, DIŞ TİCARET ve EKONOMİK GELİŞME, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1968.

- TÜRK, İsmail : Maliye Politikası, Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri, B.5, Ankara, 1983.
- YAŞA, Memduh : Devlet Borçları, B.4, İstanbul, 1971.
- YERASİMOS, Stefanos : Az gelişmişlik sürecinde Türkiye, B.3, Gözlem Ya.1980.
- YILDIRIM, Nuri : Türkiye Dış Borç Krizinin Ne Kadar Uzağında Bulunuyor? KAPİTAL DERGİSİ, (15 Ocak-15 Şubat), 1988.
- ZILLIOĞLU, Osman N. : Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, A.Ü.İ.İ.B.F. Ya.No.60/17, Eskişehir, 1984.
- DPT : I, II, III, IV ve V. Beş Yıllık Kalkınma Planları
Yıllık Programlar
- Maliye ve Gümrük Bakanlığı : Bütçe Gerekçeleri
Yıllık Ekonomik Raporlar
- T.C. Merkez Bankası : Yıllık Raporlar
- DİE Yayınları
- TUSİAD : 1988 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi.